

Economisch - Statistische Berichten

50e JAARGANG - 8 SEPTEMBER 1965 - No. 2507

Bij het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening te 's-Gravenhage kan worden geplaatst een

STATISTISCH MEDEWERKER

die, in nauw overleg met de ingenieurs, o.a. zal worden belast met het

- bestuderen en toetsen van statistische methodieken op hun bruikbaarheid en nuttigheid o.a. ten behoeve van het opstellen van basisplannen voor een toekomstige drinkwatervoorziening van Nederland;
- het verzamelen en verwerken van statistische gegevens;
- het analyseren en interpreteren van zelf verzamelde of van derden verkregen statistische gegevens, alsmede het bespreken, rapporteren en publiceren daarvan.

Verlangde opleiding: diploma H.B.S.-B of Gymnasium-B, alsmede diploma Statistiek-B of — bij voorkeur — statistisch analist.

Leeftijd: boven 25 jaar.

Salaris: afhankelijk van opleiding en ervaring. A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.no. 5-2111/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) zenden aan bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

Adverteer meer in „E.-S.B.”

GEMEENTE MAASTRICHT

Bij Gemeentebedrijven Maastricht wordt gevraagd:

Chef van de afdeling Boekhouding

Vereisten:

Ruime ervaring op boekhoudkundig gebied, in het bezit van diploma MO Boekhouden of Handelswetenschappen of gelijkwaardige opleiding.

Salariëring:

Aanvangssalaris afhankelijk van genoten opleiding en ervaring, vanaf ca. f. 13.000,— tot f. 17.000,— per jaar (exclusief huurcompensatie en vakantieuitkering).

Verdere vooruitzichten aanwezig.

Kandidaten moeten bereid zijn zich eventueel aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Sollicitaties met pasfoto binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te richten aan Burgemeester en Wethouders en in te zenden aan de Directeur van de Centrale Personeelsdienst, Prins Bisschopsingel 3, Maastricht.

**HOLLANDSCHE SOCIËTEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A° 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR

Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

HEAD OFFICE FOR CANADA

Holland Life Building

1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010) 23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Prieldreef 1, Dilbeek.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland f. 36,50 (studenten f. 25) per jaar.*

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Advertentie-tarief: *f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collia; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Pocket versus paperback

Het pocketboek is nog niet zulk gemeengoed geworden als men vaak wel meent. Dit blijkt althans uit een onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek ¹⁾, in het voorjaar van 1963 ingesteld o.a. naar het lezen van boeken ²⁾. Van de bevolking van 12 jaar en ouder heeft in totaal 67 pCt. een pocketboek en/of ander boek gelezen, 47 pCt. een pocketboek en 61 pCt. een ander boek. Na elimineren van dubbelstellingen komt men tot een percentage van 41 dat zowel een pocket als een ander boek, van 6 dat alleen een pocket en van 20 dat alleen een ander boek heeft gelezen. Het aantal lezers van pocketboeken is in het algemeen dus geringer dan dat van andere boeken.

Dit resultaat, dat degene die de zaak van het pocketboek is toegedaan, wel een beetje tegenvalt, is des te merkwaardiger als men weet dat de aantallen verkochte pocketboeken steeds toenemen (van ruim 7 mln. in 1958 tot ruim 15 mln. in 1963 ³⁾) en de aantallen verkochte andere boeken gaan overtreffen. De verklaring ligt wellicht voor een belangrijk deel hierin, als wij althans op eigen ervaring mogen afgaan, dat men pocketboeken koopt en andere boeken leent, m.a.w. het aantal personen dat éézelfde exemplaar van een pocketboek leest is geringer dan het aantal lezers van éézelfde exemplaar van bijv. een gebonden boek. Dit ervaringsfeit stelt ons in staat de grotere aantallen verkochte pocketboeken in overeenstemming te brengen met het resultaat van het C.B.S.-onderzoek. Bovendien: houdt kopen ook altijd lezen in?

Omdat uit een soortgelijk onderzoek in 1960 bleek dat slechts tweevijfde van de bevolking wist te omschrijven wat een pocketboek is, werden in het enquêteformulier ook een definitie van een pocketboek opgenomen („klein van formaat en opvallend goedkoop”) en enige namen van pocketreeksen genoemd. De aanduiding „ander boek” geldt zodoende min of meer een restcategorie.

Zou het C.B.S. nu, anno 1965 dus, weer een dergelijk onderzoek instellen, dan stellen wij ons voor dat het de tweedeling pocketboek-ander boek niet meer zou hanteren.

¹⁾ In „Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963”, deel 5: „Televisie, uitgaan en lezen, zomer 1963”. Uitg. W. de Haan N.V., Zeist 1965, 28 blz., f. 3.

²⁾ Criterium was de vraag: „Hebt u in de afgelopen 3 maanden nog één- of meer malen een pocketboek, c.q. ander boek gelezen?”

³⁾ Nieuwsblad voor de boekhandel, 14 januari 1965, blz. 67 e.v.

Wat zien wij namelijk? De laatste jaren gaan uitgevers zich steeds meer toeleggen op de produktie van de zogeheten paperbacks, groter-formaat pockets die, beter uitgevoerd, in een prijsklasse van ruw genomen f. 5 à f. 15 worden uitgebracht. Voor veel uitgevers is het niet langer rendabel in hun bestaande pocketseries — in de prijsklasse van f. 1,25 tot ca. f. 5 — nieuwe titels uit te brengen. Als het Ministerie van Economische Zaken geen toestemming geeft voor prijsverhogingen van een bestaande reeks, die uitgaan boven een zeker percentage, wat is dan eenvoudiger dan een nieuwe, duurdere reeks te creëren en de oude, te goedkope serie naar het tweede plan te schuiven? Niet alleen voor nieuwe titels, ook voor in de oorspronkelijke pocketreeks uitverkochte titels, is dat een probaat middel. Zo zien wij dan, om maar één voorbeeld te noemen, Vestdijks „De nadagen van Pilatus”, eenmaal uitverkocht in de pocket-uitvoering à f. 1,75, bij dezelfde Amsterdamse uitgever korte tijd later weer opduiken in een paperback-uitvoering à f. 5,90.

Om verwijten te voorkomen dat deze pagina zou worden misbruikt voor het beroddelen van uitgevers, die behalve slim ook cultuurdrager zijn en het in die laatste hoedanigheid toch al zo moeilijk hebben ⁴⁾ — voor hun geldt immers het gezegde dat velen die licht willen brengen aan de lantaarn worden opgehangen ⁵⁾ — zij hier nog even een andere Amsterdamse uitgever gememoreerd. Deze heeft ook een snuifje Vestdijk in zijn fonds en brengt nieuw werk van deze auteur, na het eerst in een gebonden editie te hebben uitgegeven, vrij spoedig op de markt in paperbackvorm, die qua uitvoering vrijwel dezelfde is als de gebonden uitgave.

Tot zover het subtiel onderscheid pocket - paperback. Over de resultaten van het onderzoek zelf in een volgend nummer iets meer.

Schiedam.

P. A. DE RUITER.

⁴⁾ Men leze bijv. het artikel in „De Groene Amsterdammer” van 31 juli jl., getiteld „Klein, fijn, maar bedrukt”.

⁵⁾ Wij willen nu eens breken met de diepgewortelde gewoonte van economen hun pennevruchten te larderen met citaten uit „Alice in wonderland”, voor enige generaties economen kennelijk verplichte literatuur voor het kandidaats, of van M. Toonder; wij hebben iemand anders gevonden, bij wie het prettig lenen is, nl. Stanislaw Jerzy Lec: „Ongekamde gedachten, aforismen”, uitg. door Van Ditmar, Amsterdam 1965, 67 blz., f. 3,90.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Pocket versus paperback, door Drs. P. A. de Ruiter	819	Europa-bladwijzer No. 33	828
Overheidsuitgaven voor het onderwijs tot 1975, door Drs. J. Passenier en Drs. R. Ruiter	820	Ingezonden stuk:	
Heeft investeringsloon van nature een prijsverhogende tendens?, door Drs. P. J. Janssen	825	Een agrarische autarkie voor de Euromarkt?, door P. T. Poharnok met een naschrift van Dr. J. A. Wartna	832
De uitkeringen van de ongevallenwet in schema, door Drs. A. H. Q. M. Merkies	828	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. A. Woudhuizen	834

Overheidsuitgaven voor het onderwijs tot 1975

Inleiding.

Van de uitgaven der rijksoverheid is het gedeelte dat bestemd is voor het onderwijs in de laatste jaren het sterkst in de belangstelling gekomen. Dit komt zowel naar voren uit de stroom van ambtelijke stukken over dit onderwerp, als ook uit de berichtgeving via minder officiële kanalen als pers, radio en T.V.

Dit laatste is niet zonder meer af te doen als een modeverschijnsel; de feitelijke ontwikkelingen in het onderwijs sedert 1950 bieden zelfs de meest temperamentvolle journalist mogelijkheden voor „understatements”. Sedert 1950 zijn de overheidsuitgaven voor het gehele dagonderwijs opgelopen van ruim f. 0,5 mrd. tot (naar schatting) f. 3,8 mrd. in 1965. Houden we rekening met de prijsontwikkeling in die periode dan betekent dit een reële toeneming tot ruim 400 pCt. van het uitgangsniveau. Het aantal leerlingen bij het dagonderwijs is in die jaren met ongeveer de helft gestegen; uit een en ander volgt, dat de reële uitgaven per leerling in vijftien jaar zijn verdrievoudigd.

Achter de dorre cijfers schuilt het groeiend besef dat de overheid juist ten aanzien van het onderwijs aan de komende generaties grote verplichtingen heeft, onverschillig of deze liggen in het vlak van de sociale rechtvaardigheid (gelijke kansen) of in dat van de economische groei. Meer dan voorheen realiseert men zich ook dat goed en goedkoop niet hetzelfde is. Een sterk accres in de uitgaven is tegen deze achtergrond dan ook niet zo verwonderlijk. Wel kan de vraag worden gesteld: waar gaat dat heen? Dit artikel beoogt hierop voor de ontwikkeling in de komende tien jaar een antwoord te zoeken. Daarvoor is gebruik gemaakt van historisch cijfermateriaal van het C.B.S. en van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. In de eerste plaats is bezien welke uitgavenverhoging gaat voortvloeien o.a. uit een verdere uitbreiding van de leerlingenstroom, die nu verwacht wordt, en van de te verwachten stijging in de reële beloning van de leerkrachten. Naast deze min of meer *autonome* ontwikkeling is nagegaan, welke financiële offers gemoeid zijn met de inwilliging van een aantal *wensen*, die al sinds jaar en dag vanuit het onderwijs naar voren worden gebracht.

Indien niet anders aangegeven, luiden de vermelde bedragen in guldens van 1965. Alleen ten aanzien van de reële lonen is een stijging verondersteld. In de periode tot 1975 moet ook rekening worden gehouden met de uitgaven die zullen voortvloeien uit de uitvoering van de Mammoetwet. De effecten van deze wet zijn nu echter nog zo onduidelijk, dat een verantwoorde schatting niet mogelijk is; deze post is daarom niet opgenomen in de raming.

Autonome ontwikkeling.

Allereerst is een raming gemaakt van de verwachte aantallen leerlingen (zie tabel 1).

Deze aantallen zijn verkregen uit een raming van de percentages die vanuit onderscheiden jaarklassen van jongens en meisjes aan diverse soorten onderwijs toevloeien. De ontwikkelingslijnen die hierin zichtbaar worden zijn naar de toekomst doorgetrokken. Met behulp van deze percentages en van de verwachte bezetting der jaarklassen, zoals vermeld in de recente bevolkingsprognose van het

TABEL 1.

Aantal leerlingen met volledig dagonderwijs ($\times 1.000$), 1950-1975

	1950	1955	1960	1965	1970	1975
k.o.	340	370	400	460	520	660
(v.)g.l.o.	1.240	1.490	1.460	1.440	1.500	1.620
b.l.o.	35	45	55	65	85	95
u.l.o.	130	170	265	280	280	280
l.n.o.	110	140	220	235	240	245
v.h.m.o.	85	110	170	210	240	280
w.o.	30	30	40	65	80	110
overig	45	60	100	210	230	260
totaal	2.015	2.415	2.710	2.965	3.175	3.550

C.B.S.¹⁾, kunnen de aantallen leerlingen per jaarklasse worden berekend. Voor het kleuteronderwijs (k.o.) is een belangrijk accres verondersteld. De aangenomen voortzetting in de groei van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (v.h.m.o.) wordt gedacht hoofdzakelijk ten koste te gaan van het uitgebreid lager onderwijs (u.l.o.), voor een klein deel ook ten koste van het lager nijverheids- en onderwijs (l.n.o.). De expansie van het v.h.m.o., samen met een toeneming van de verwachte overgang v.h.m.o. - wetenschappelijk onderwijs (w.o.), leidt tot een sterke groei in de aantallen studenten tot 1975.

Met deze aantallen leerlingen als uitgangspunt kan al dadelijk een schatting worden gemaakt van een deel der toekomstige uitgaven voor het onderwijs, nl. van de *materiële exploitatie-uitgaven*. Deze hebben betrekking op nogal uiteenlopende zaken als leermiddelen, „klein” onderhoud, verlichting, verwarming, hulppersoneel en administratie, in het algemeen dus uitgavenposten die kunnen worden geacht op te lopen parallel aan het aantal leerlingen. In de jaren vijftig laten de uitgaven voor deze rubriek van jaar op jaar forse stijgingen zien. Wanneer we deze uitgaven omslaan over de leerlingen en corrigeren voor het prijsverloop in die periode dan resteert een toeneming bij alle schoolsoorten van ongeveer 5 pCt. per jaar. Volgens deskundigen is voor de periode 1965-1975 eerder een toedan een afnemende van deze groei te verwachten. Men wijst dan op de noodzakelijke vervanging en vernieuwing van traditionele leermiddelen, maar vooral ook op de invoering van nieuwe audio-visuele hulpmiddelen als film, schoolradio en -televisie. Verder is te denken aan de consequenties van de verwachte invoering van talenpractica bij het vervolgonderwijs. Het lijkt zeker niet te optimistisch, voor de jaren tot 1975 te rekenen met een voortzetting van dit groeipercentage van 5. Dit houdt in dat het totaal van deze uitgaven in de tien jaar tot 1975 zou toenemen van f. 0,5 mrd. tot ca. f. 1 mrd.

Naast de materiële exploitatie-uitgaven spelen in hoofdzaak personele exploitatie-uitgaven en investeringslasten een rol. Deze kunnen niet direct met de leerlingenaantallen in verband worden gezien: het verloop van deze uitgaven is meer afhankelijk van het aantal klassen waarin die leerlingen worden gegroepeerd. Een volgende stap is daarom een raming van de gemiddelde klasgrootte, die in 1970 en 1975 te verwachten is.

Voor de autonome ontwikkeling van de uitgaven moet

¹⁾ Statistisch Bulletin no. 17, 24 februari 1965.

in het algemeen worden gerekend met een constante klasse-grootte. Een uitzondering vormen het (v.)g.l.o. en u.l.o. waar wettelijk al enige jaren geleden een verlaging van de klasse-grootte in het vooruitzicht is gesteld, te realiseren in drie etappes. De eerste etappe is reeds doorgevoerd, de tweede komt deze maand aan de orde. Voor de ramings-periode resteert dus slechts de derde etappe: deze brengt de klasse-grootte bij het (v.)g.l.o. terug van 31 tot 28 leerlingen, bij het u.l.o. van 26 tot 23. De aantallen klassen die in deze schoolsoorten voor 1970 en 1975 verwacht kunnen worden op grond van het leerlingennaccres moeten dus naar rato verhoogd worden.

Bij het w.o. is de situatie anders. Het begrip „klas” bestaat hier niet. Hier is het van belang te zien naar het verloop van de numerieke verhouding tussen studenten en docenten (waartoe ook stafleden zijn te rekenen). In de laatste jaren blijkt het aantal studenten per docent systematisch te dalen; zoals in alle takken van onderwijs is dit als een gunstige ontwikkeling te beschouwen, zowel met het oog op het eigenlijke onderwijs als op de voortgaande specialisatie in de wetenschappen. In 1965 is het verhoudingscijfer studenten/docenten gedaald tot 7; er is alle aanleiding voor 1970 en 1975 een verdere daling tot 6 resp. 5 te verwachten.

Op deze wijze staat in beginsel het verloop van de *personele exploitatie-uitgaven* vast. Met het aantal klassen, c.q. het aantal studenten, is bij benadering het aantal docenten gegeven. De beloning per docent toont vanaf 1950 een stijgende lijn als onderdeel van een algemene inkomensverbetering en als gevolg van het feit dat in die jaren specifieke achterstanden werden ingelopen. Deze laatste ontwikkeling is nu nagenoeg voltooid; we kunnen dus aannemen dat de salariëring van de docenten de beweging van de reële loonvoet zal volgen. Die wordt geraamd toe te nemen met ca. 3,5 pCt. per jaar; op basis van 1965 = 100 stijgt de reële beloning per docent dan met 19 pCt. tot 1970 en met 41 pCt. tot 1975. In tabel 2 is voor elke schoolsoort afzonderlijk het aldus geraamde verloop van de exploitatie-uitgaven (personeel + materieel) weergegeven, samen met overeenkomstige cijfers voor 1960 en 1965 ²⁾.

TABEL 2.

Exploitatiekosten per schoolsoort, 1960-1975

(in mln. glds.)

	1960 a)	1965 a)	1970 b)	1975 b)
k.o.	80	145	200	305
(v.)g.l.o.	490	835	1.135	1.470
b.l.o.	50	100	160	215
u.l.o.	135	250	335	395
l.n.o.	205	360	440	545
v.h.m.o.	180	355	490	680
w.o.	145	425	730	1.450
overig	140	320	425	540
totaal	1.425	2.790	3.915	5.600

a) Lopende prijzen.

b) Prijzen van 1965; loonstijging 1965-1975 3,5 pCt. per jaar.

Het meest spectaculair is de toeneming van de exploitatie-uitgaven bij het w.o.; hier cumuleren de snelle groei, die voor de studentenaantallen is voorzien, en de stijging van de (personele) uitgaven per leerling. Daarmee is voor 1975

²⁾ Voor het laatste jaar zijn nog geen definitieve gegevens beschikbaar. Daarom is een raming gemaakt, uitgaande van de bedragen voor 1960, rekening houdend met leerlingennaccres, mutaties in klasse-grootte en stijging van de beloning per leerkracht in de jaren 1960-1965. De uitkomst hiervan komt goed overeen met een raming, die uitgaat van de bedragen, die voor het lopende jaar in de rijksbegroting zijn opgenomen.

elk aandeel**'Vereenigd****Bezit van****1894'****vormt in****feite een****deskundig****samengestelde****aandelen-****portefeuille**

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in circa 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissarissen kunnen U inlichten.

**N.V. VEREENIGD
BEZIT VAN 1894**

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ

Westersingel 84, Rotterdam

*De voordelen van aandelenbezit
met beperking van risico*

het uitgavenniveau gelijk geworden aan dat voor het (v.)g.l.o. (dat ongeveer vijftien maal zoveel leerlingen telt). De uitgaven voor de andere schoolsoorten lopen min of meer met elkaar in de pas.

Is het aantal klassen bekend dat in 1965-1975 nieuw gevormd moet worden, dan staat voor die jaren ook het volume van de *uitbreidingsinvesteringen* vast. Daarnaast moet worden voorzien in de *vervanging* van (soms zéér) verouderde scholen. Hiervoor is, in overleg met deskundigen, een schatting gemaakt. Uit deze volumina kunnen de *investeringsbedragen* worden afgeleid. Daarvoor zijn bij elke schoolsoort de bedragen voor grond, bouw en inrichting geschat die anno 1965 nodig zijn voor de huisvesting van een schoolklas. Deze bedragen variëren van f. 75.000 bij het basisonderwijs tot f. 170.000 bij het l.n.o. Zo zijn de totale investeringsbedragen tot 1975 te berekenen, met uitzondering van die voor het w.o. Voor deze laatste is aansluiting gezocht bij eerder gemaakte berekeningen ten aanzien van de benodigde investeringsbedragen per student, en bij de uitbreidingsplannen van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs. Voor de temporisering van de uitgaven over de periode tot 1970 en die daarna is rekening gehouden met de onlangs verschenen nota van de Minister³⁾. De totale investeringsbedragen zijn per schoolsoort vermeld in tabel 3.

TABEL 3.
Investeringen voor onderwijs, 1965-1975
(in mln. glds.)

	1965-1970	1970-1975
k.o.	235	405
(v.)g.l.o.	695	470
b.l.o.	205	115
u.l.o.	145	70
l.n.o.	85	100
v.h.m.o.	180	255
w.o.	1.800	2.500
overig	115	165
totaal	3.460	4.080

Blijkens deze opstelling zullen de investeringen voor het w.o. meer dan de helft van het totaal bedragen. Dit is begrijpelijk, gezien de relatief snelle expansie en de kostbare uitrusting waarom het hier gaat. In overeenstemming met de wettelijke regelingen ten aanzien van de financiering kunnen deze bedragen worden omgerekend tot investeringslasten op jaarbasis (investeringslasten, rente, annuïteiten) voor 1970 en 1975.

De totale uitgaven voor het dagonderwijs zijn gerangschikt naar de onderscheiden rubrieken zoals weergegeven in tabel 4, samen met de totalen van voorafgaande jaren. Naast de reeds besproken rubrieken is een post „niet te verdelen” aangehouden. De samenstelling van deze post is heterogeen; hij is voor de raming gesteld op 5 pCt. van de totale uitgaven.

Ontwikkelingen, die nu al zichtbaar zijn, zullen dus de overheidsuitgaven tot 1975 bijna doen verdubbelen. In vergelijking met de ontwikkeling van de voorafgaande jaren

³⁾ Nota naar aanleiding van de ontwikkelingsplannen van de universiteiten en hogescholen voor het tijdvak 1963-1966.

TABEL 4.

Totale overheidsuitgaven voor onderwijs, 1950-1975
(in mln. glds.)

	1950	1955	1960	1965	1970	1975
Personeel	350	645	1.160	2.280	3.200	4.550
Materieel	85	175	265	510	715	1.050
Investeringslasten ..	80	195	470	800	900	1.050
Niet te verdelen ...	40	65	105	190	250	350
Totaal	555	1.080	2.000	3.780	5.065	7.000

lijkt dit welhaast een anti-climax, maar men diene wel te bedenken dat de basisperiode cijfers geeft in lopende prijzen, terwijl de ontwikkeling tot 1975, afgezien van de geraamde verbetering der reële lonen, is geschat in guldens van 1965. Zouden we voor elk van de uitgavencomponenten een voorzichtige voortzetting van het prijsverloop veronderstellen, dan bereiken de onderwijsuitgaven in 1970 al een niveau van ca. f. 6 mrd. en moet voor 1975 op ruim f. 9 mrd worden gerekend.

Wensen.

Welke reële wensen zijn met deze resultaten nog niet vervuld? In de eerste plaats zou een *verlenging van de leerplicht* kunnen worden genoemd. De bestaande regeling houdt in dat kinderen pas vrij van leerplicht zijn of als ze 15 jaar zijn geworden, of wanneer ze 8 jaar onderwijs hebben gevolgd. Er zijn al enkele stappen gezet op de weg naar een uitbreiding van deze eisen: er bestaat een arbeidsverbod voor 14-jarige meisjes; voor jongens van die leeftijd is sinds kort een voorwaardelijk arbeidsverbod van kracht.

Het is mogelijk de gevolgen te onderzoeken van een verlenging van de leerplicht in de komende jaren. Zo kan uitgegaan worden van een verlenging met één jaar in de periode 1965-1970, gevolgd door een met nog één jaar in de tweede periode. De hiervoor besproken leerlingensraming geeft de deelneming aan het onderwijs per jaar-klasse en hieruit is globaal de extra-deelneming te berekenen wanneer oudere jaarklassen leerplichtig worden. De extra-aantallen leerlingen die als gevolg van de verlenging onderwijs blijven volgen zijn geschat op ca. 40.000 voor de eerste en 75.000 voor de tweede fase. De extra exploitatie-uitgaven zullen ca. f. 65 en f. 235 mln. bedragen en f. 200 resp. f. 450 mln. zal moeten worden geïnvesteerd.

Een bijna even belangrijke wens is een *verdere verlaging van de klassegrootte*. Het is te begrijpen dat deze wens het sterkst wordt gevoeld bij het kleuteronderwijs; wanneer we zien dat het gemiddelde „klasje” 34 kinderen telt. Er zou ten minste een verlaging nodig zijn, zoals die reeds is besproken bij het (v.)g.l.o. en u.l.o., nl. tot een niveau van 28; aan een dergelijke verlaging wordt trouwens ook gedacht. Gezien het actuele karakter van deze wens is aangenomen dat deze al vóór 1970 zou moeten worden ingewilligd. De totale extra-uitgaven voor 1970 die hieruit zouden voortvloeien, zijn geschat op een kleine f. 100 mln.

Ten aanzien van de klassegrootte zijn hiermede nog lang niet alle wensen vervuld. Zowel bij het basisonderwijs als bij het vervolgonderwijs blijft de gemiddelde klassegrootte

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

hier te lande nog veel te hoog. Dit blijkt, althans voor het basisonderwijs, wel uit tabel 5, waarin de klassegrootte voor een aantal Westeuropese landen naast elkaar is gezet.

TABEL 5.

Gemiddelde klassegrootte bij het basisonderwijs in enkele Westeuropese landen, 1950 en 1960

	1950	1960
West-Duitsland (excl. Berlijn)	48	36
Nederland	35	34
Denemarken	34	33 a)
Engeland en Wales	30	29 a)
Frankrijk	27 a)
Luxemburg	28 b)	27 b)
Italië	27	23 a)
België	24 a)
Oostenrijk	32	22 a)
Noorwegen	26	21 a)
Zweden	22	19 a) b)

a) 1959.

b) Alleen public schools.

Natuurlijk zijn vergelijkingen als deze riskant, omdat de omstandigheden in de betrokken landen sterk verschillen, maar het geeft te denken dat Nederland hier zowel voor 1950 als voor 1960 de op één na hoogste score heeft, en dat zelfs na uitvoering van de wetwijziging over vijf jaar nog maar een niveau van 28 zal zijn bereikt. Het is welhaast zeker dat Nederland hiermee zal achterblijven in vergelijking met de ontwikkeling elders: in landen als West-Duitsland, Frankrijk en Denemarken ligt het niveau, waarnaar men streeft, bij 21 à 23 leerlingen per klas.

Bij het vervolgonderwijs is een internationale vergelijking niet goed uit te voeren: definitieverschillen spelen daar een te grote rol. De algemene opinie is echter wel, dat een drastische verbetering ook buiten het lager onderwijs moet worden doorgevoerd zodra de omstandigheden dit ook maar enigszins mogelijk maken. Een verlaging, maar tot welk niveau? Wanneer we wisten welke klassegrootte uit een oogpunt van didactiek de beste is, zou het gewenste niveau voor de hand liggen, maar dat niveau is (althans ons) niet bekend. Stel, dat de optimale grootte in 1975 voor alle vormen van onderwijs (exclusief b.l.o. en w.o.) ligt bij 20 leerlingen; het aantal extra klassen is dan te schatten op 60.000 — er zou ruim f. 5 mrd. moeten worden geïnvesteerd. Deze verlaging is zeker drastisch ⁴⁾; het is dan ook de vraag of de volledige doorvoering ervan in de tien jaar van onze ramingsperiode wel bijzonder waarschijnlijk zal zijn. Anderzijds lijkt het zeker in de verwachting te liggen dat tussen 1970 en 1975 stappen in die richting zullen worden gedaan. Te zeggen dat de verlaging in die jaren voor de helft moet worden gerealiseerd lijkt een wens, serieus genoeg om in onze beschouwing op te nemen. Deze extra verlaging van de klassegrootte zou de onderwijsuitgaven doen toenemen met ca. f. 1,3 mrd., ongeveer gelijk verdeeld over personeel en investeringslasten.

Een wens, naar omvang bescheidener, naar aard zeker niet minder belangrijk in het gehele onderwijsstelsel, is de noodzaak tot uitbreiding van het aantal *gymnastieklokalen*. Het belang van goede lichamelijke vorming werd vroeger veel minder scherp gezien dan nu; vandaar dat nog grote tekorten aan lokalen bestaan: het aantal is ca. $\frac{3}{4}$ van hetgeen er zou moeten zijn. Aanvulling van dit tekort is echter nog maar een stapje. De vorige Minister heeft destijds in

⁴⁾ Hoewel bijv. de Commissie-geesteswetenschappen in haar rapport van februari 1965 voor het praktisch taalonderwijs een klas van meer dan 15 leerlingen als onaanvaardbaar bestempelde.

de Kamer al de wenselijkheid onderstreept te komen tot uitbreiding van het aantal gymnastieklessen; hij noemde als streefcijfer 3 lessen per week. Nemen we deze wens over voor 1975, dan zouden naast de nu aanwezige 4.300 nog eens 5.000 nieuwe lokalen gebouwd moeten worden. Als we daarbij voegen de aanvulling van de tekorten aan speel-/werklokalen bij het kleuteronderwijs, dan is in de tijd van tien jaar in totaal ruim f. 1 mrd. te investeren.

In deze reeks wensen behoort zeker ook uitbreiding van de *financiële steun aan studenten*. Voorstanders hiervan wijzen op de financiële barrières die, ondanks het bestaande toelagenstelsel, voor vele jongelui nog de toegang tot w.o. en andere opleidingen versperren. Ook verdient aandacht dat men in enkele buurlanden (zoals Engeland en Zweden) een veel progressiever politiek voert bij de financiële steun van overheidswege op dit punt. Wanneer men hier te lande de — altijd vrij gecompliceerde — regelingen van beurzen en renteloze voorschotten zou verlaten en iedere student bij het w.o. een toelage zou geven als bijdrage in het levensonderhoud, dan zou een stap in een ongetwijfeld goede richting zijn gezet. Een toelage van f. 4.000 per jaar per student zou het budget belasten met een bedrag van f. 300 à f. 400 mln., uitgaande van gelijktijdige afschaffing van het beurzensysteem ⁵⁾.

Naast deze gespecificeerde wensen behoort ook nog een post *diversen* te worden opgevoerd. De hierin opgenomen wensen hebben tot nu toe nog geen algemene aandacht gekregen in onderwijskringen, maar zullen toch wel in de ramingsperiode geheel of gedeeltelijk moeten worden vervuld. Zo kan worden gedacht aan financiële steun aan v.h.m.o.-leerlingen: er zijn namelijk tussen l.o. en v.h.m.o. belangrijke barrières aanwezig die voor velen de doorstroming naar hogere onderwijstypen blokkeren. Voor het gehele vervolgonderwijs is van belang een regeling ter vergoeding van kosten voor leerboeken etc. (zoals in de gemeente Rotterdam kort geleden aan de orde werd gesteld). Voor het v.h.m.o. trad op 1 september een nieuwe vergoedingsregeling in werking, die een belangrijke stap op deze weg betekent. Dan is er de kwestie van de salariëring van het onderwijzend personeel bij het basisonderwijs; met name een versnelde doorstroming naar het maximum van de salarisschalen.

Verder is een aantal uiteenlopende onderwerpen te noemen: onderwijsresearch, studiebegeleiding, het toekennen van taak- of diensturen o.m. voor buitenschoolse activiteiten, het vrijmaken van hoofden van scholen voor hun bestuurstaken ⁶⁾, verkorting van de werkweek voor docenten zonder overeenkomstige verkorting van die der leerlingen, uitbreiding van school-maatschappelijk en -psychologisch werk, vormingsplicht, studentenhuisvesting en — het lijkt wellicht onwaarschijnlijk — nog vele andere. Deze posten zijn zo heterogeen dat ze eenvoudigweg zijn geraamd op 10 pCt. van de totale personeelsuitgaven.

Totale uitkomsten.

Tabel 6 geeft het totale niveau der overheidsuitgaven voor het onderwijs weer, waartoe de autonome ontwikke-

⁵⁾ Nog progressiever — en voor 1975 wellicht wat te progressief — zou het zijn, deze steun uit te breiden over alle studerende ouder dan bijv. 19 jaar; in Zweden bestaat een dergelijke steunregeling die alle studerende vanaf 17 jaar omvat. De ca. 200.000 studerende uit die groep zouden dan ca. f. 700 mln. kosten.

⁶⁾ De noodzaak hiervan werd nog kort geleden door de staatssecretaris beklemdtoond.

ling en de inwilliging van de in dit artikel besproken wensen zouden leiden.

TABEL 6.

Totale overheidsuitgaven voor onderwijs, incl. wensen, 1970 en 1975 (in mln. glds.)

	1970	1975
Totaal autonome ontwikkeling	5.065	7.000
Wensen		
verlenging der leerplicht	125	370
verdere vermindering der klas-		
grootte	90	1.320
gymnastieklokalen	130	150
uitbreiding financiële steun	275	385
diversen	320	510
Totaal wensen	940	2.735
Algemeen totaal	6.005	9.735

Worden de wensen ingewilligd, dan zou dit voor de jaren 1970 en 1975 tot een verhoging van 20 resp. 40 pCt. boven de autonome ontwikkeling leiden. De opgevoerde bedragen gelden ook weer ongeacht prijsstijgingen in de ramingsperiode; brengen we die wel in het beeld, dan worden de uitkomsten f. 7 resp. f. 13 mrd. Reeds de „reële” eindbedragen zijn echter zo astronomisch, dat men behoefte voelt aan een vergelijkingsmaatstaf. Daarom is in tabel 7 nagegaan wat deze bedragen betekenen in vergelijking met de nu mogelijk geachte ontwikkeling van het nationaal inkomen.

TABEL 7.

Overheidsuitgaven voor onderwijs in pCt. van het nationaal inkomen, 1900-1975

	1900	1920	1940	1960	1965	1970	1975
Autonoom exploitatiekosten ...	1,4	2,5	3,2	3,6	4,5	5,2	6,0
totale kosten				4,7	5,7	6,3	7,0
Incl. wensen							
totale kosten						7,5	9,7

Afhankelijk van de te voeren politiek zal voor het onderwijs in de komende tien jaar dus tussen 7,5 en 10 pCt. van het nationaal inkomen moeten worden gereserveerd. In vergelijking met het aandeel dat het onderwijs nu krijgt toegewezen betekent dit een toeneming met ongeveer de helft.

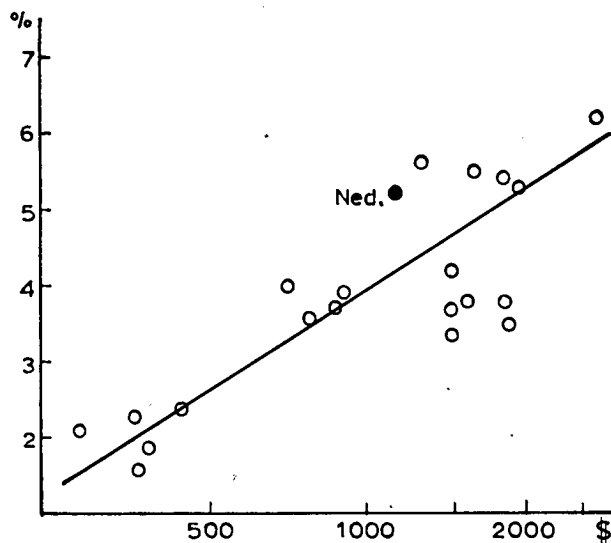
Bezien we dit nu tegen de achtergrond van de ontwikkeling in andere landen. In grafiek I is het percentage, dat voor 1960 in een aantal ontwikkelde landen werd bereikt uitgezet tegen het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking in U.S. \$⁷⁾. Naarmate we ons meer naar rechts bewegen, passeren we rijkere landen en zien we ook een toeneming van het aandeel dat voor onderwijs wordt uitgegeven. Nederland lag hier in 1960 goed tussenin.

Als we richting en niveau van deze punten „wolk” benaderen met een rechte lijn en eenzelfde berekening opzetten met cijfers voor 1950 en 1955 (voor prijsstijgingen gecorrigeerd), dan worden drie lijnen zichtbaar (grafiek II), steeds op een hoger niveau gelegen: het aandeel van de overheidsuitgaven in het nationaal inkomen is dus overal toegenomen. De uitkomsten voor Nederland in die drie jaren zijn in de tekening weergegeven en door een lijn verbonden. Soortgelijke ontwikkelingslijnen zijn getrokken voor enkele vergelijkbare landen. Het niveau dat in tabel 7 voor 1975 is weergegeven, inclusief wensen, ligt redelijk in het verlengde van de ontwikkeling voor alle landen in de jaren vijftig.

⁷⁾ Deze cijfers zijn ontleend aan publikaties van de UNESCO en van de Verenigde Naties.

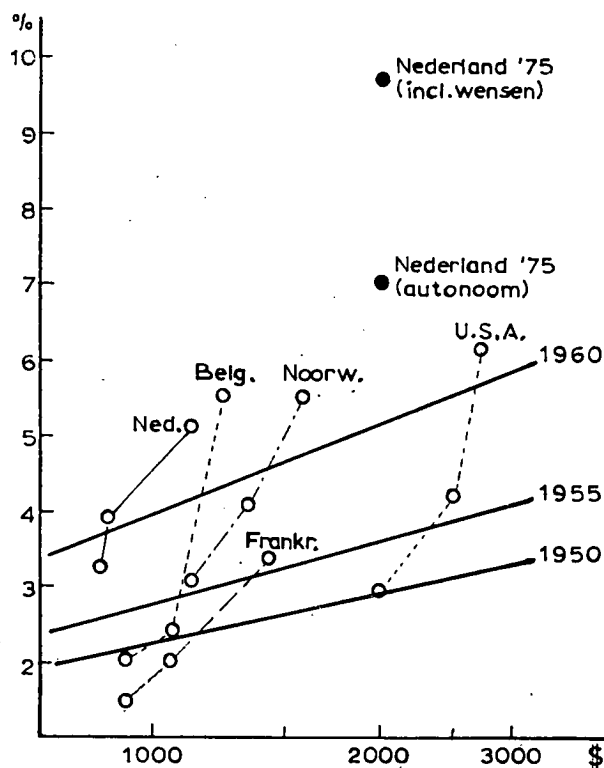
Grafiek I.

Overheidsuitgaven voor onderwijs in % van het nationaal inkomen en inkomen per hoofd in U.S. \$, voor Nederland en een aantal andere landen, 1960

Grafiek II.

Overheidsuitgaven voor onderwijs in % van het nationaal inkomen en inkomen per hoofd in U.S. \$, 1950, 1955 en 1960

Tegen deze achtergrond doet de geraamde ontwikkeling zeker niet sensationeler aan dan die in de basisperiode. Anderzijds worden toch zo hoge uitkomsten verkregen, dat het wenselijk lijkt de prioriteiten van alle over een langere periode noodzakelijk geachte overheidsuitgaven nader te bezien.

⁷⁾s-Gravenhage.

J. PASSENIER.
R. RUITER.

E.-S.B. 8-9-1965

Heeft investeringsloon van nature een prijsverhogende tendens?

„Het investeringsloon is een beloning, die de werknemer naast zijn gewone, vrij besteedbare loon ontvangt en die hij dient te bestemmen voor duurzame belegging. In tegenstelling tot de vermogensaanwasdeling behoeft hierbij niet noodzakelijk een bepaalde relatie te bestaan tussen investeringsloon en de omvang van de overwinst hij de ondernemingen, die dit beschikbaar stellen”¹⁾.

Invoering van investeringsloon lijkt derhalve een vrij ongecompliceerde methode om alle loon- en salaristrekken een aandeel te verschaffen in ons groeiend nationaal vermogen en tevens om de scheve vermogensverhoudingen op den duur wat gelijk te trekken. Het C.P.B. heeft echter nogal wat bedenkingen²⁾. Het bezwaar, dat men tegen het investeringsloon heeft, komt — kort samengevat — hierop neer: het investeringsloon is een loonbestanddeel, vormt als zodanig een kostenpost voor de onderneming en de kans is derhalve groot dat doorberekening in de prijzen plaatsvindt. Er wordt zelfs gesproken van „de tendentie tot prijsverhoging, die het investeringsloon, meer dan vermogensaanwasdeling, van nature eigen is . . .”³⁾.

Natuurwetten in de economische wetenschap dienen echter met de grootste argwaan tegemoet te worden getreden. De verleiding wat dieper op het fenomeen investeringsloon in te gaan is dan ook bijzonder groot. Het lijkt ons zinvol een tweetal opmerkingen vooraf te maken.

Marginale consumptiequote.

De eerste opmerking betreft een zo voor de hand liggende constatering, dat wij er nauwelijks gewag van durven maken. Maar gezien de vanzelfsprekendheid waarmede men er soms van uitgaat dat investeringsloon een prijsverhogend effect heeft, willen wij erop wijzen dat de marginale consumptiequote in de economische modellen een nogal belangrijke rol pleegt te spelen bij de berekening van het effect van de toeneming van de loonsom op het consumptie- en prijsniveau. Het komt ons zo op het eerste gezicht voor, dat het wel enig verschil uit-

maakt of die stijging van de loonsom wordt veroorzaakt door een loonsverhoging, waarvan de marginale consumptiequote bijv. 8/10 dan wel 0 bedraagt.

Overwinst.

De tweede opmerking die wij zouden willen maken heeft betrekking op het begrip overwinst. In navolging van genoemd rapport van het C.P.B. zien wij als overwinst het netto financieel resultaat, dat derhalve resteert na aftrek van *alle* kosten. Onder kosten dus ook begrepen redelijk ondernemersloon, redelijke tantième en een redelijke beloning voor het in de onderneming aanwezige risicodragende vermogen. De overwinst is derhalve een duidelijke restpost, maar een uiterst belangrijke restpost. Uit de overwinst moet namelijk het overgrote deel van de uitbreidingsinvesteringen worden gefinancierd.

De overwinst kan volgens de gegeven definitie uit moreel oogpunt niet voor uitkering in aanmerking komen. Aan wie zouden immers de uitkeringen dienen te geschieden? De aandeelhouders ontvangen een redelijke beloning voor het geïnvesteerd vermogen; de ondernemer/eigenaar bovendien nog een redelijk ondernemersloon. Hoogstens zou men nog kunnen denken aan een uitkering aan de werknemers, welke uitkering dan als een eindafrekening kan worden beschouwd. Een correctie op de loonkosten derhalve, doch dit betekent tevens een correctie op de overwinst (de fiscus handelt dan ook in die geest).

Nu kan men zich de situatie indenken dat de omvang van de overwinst dusdanig is, dat uitkering noodzakelijk wordt geacht, omdat slechts een gedeelte door uitbreidingsinvesteringen kan worden geabsorbeerd. In een dergelijk geval worden ondernemers, aandeelhouders en tantiëmist in een moeilijk parket gebracht. Zij worden immers min of meer gedwongen een onredelijke beloning te accepteren. Aannemende dat deze overwinst niet is ontstaan door uitbuiting van leveranciers van grondstoffen of van de werknemers, kan slechts worden geconcludeerd dat de prijs van de geleverde producten of diensten te hoog is geweest. Dit doet de gedachten onwillekeurig uitgaan naar een repressief prijsbeleid.

Investeringsloon.

Bij invoering van het systeem van vermogensaanwasdeling per onderneming blijft ongeveer de helft van de werknemers buiten spel staan. Ook het C.P.B. komt het gewenst voor dat hieraan iets gedaan wordt met behulp van het investeringsloon, ondanks alle bedenkingen welke men met betrekking tot prijsrepercussies heeft.

De groep werknemers, waarvoor het investeringsloon een oplossing kan bieden, is heterogeen van samenstelling. Het lijkt ons zinvol de volgende indeling te maken:

a) werknemers, tewerkgesteld in sectoren waar geen overwinst tot stand komt; hierbij kan nog onderscheid worden gemaakt tussen sectoren waar prijsvorming plaatsvindt en sectoren waar dit niet het geval is;

b) werknemers, tewerkgesteld in sectoren waar de overwinst doorgaans gering van omvang is;

¹⁾ Deze definitie wordt gegeven in hoofdstuk I, par. 1.3 van het rapport van het Centraal Planbureau: „Vermogensaanwasdeling. Institutionele en kwantitatieve aspecten”, uitgebracht aan de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, februari 1965. In een voetnoot bij hoofdstuk V, par. 5.2, wordt de benaming investeringsloon als taalkundig onjuist aangemerkt, omdat het gaat om een soort „gebonden” loon. Deze opmerking is juist, indien uitgegaan wordt van de door het C.P.B. gegeven definitie. Deze definitie lijkt ons echter minder exact, omdat de essentie van het investeringsloon niet zozeer is dat de werknemer het dient te bestemmen voor duurzame belegging, dan wel dat hij het dient aan te wenden voor de financiering van de uitbreidingsinvesteringen, welke in het bedrijfsleven noodzakelijk dienen plaats te vinden. De benaming is derhalve taalkundig nog niet zo gek.

²⁾ Evenals trouwens de commissie uit de drie vakcentralen, die het rapport „Bezitsvorming voor Vermogensaanwasdeling” heeft samengesteld, o.a. blz. 56. Ook in het werkgeversrapport „Wegen naar bezitsvorming” wordt de prijsverhogende werking van investeringsloon als nogal vanzelfsprekend aangenomen. Zie o.m. „Het Financieele Dagblad” van 4 augustus jl.

³⁾ Hoofdstuk V, par. 5.2.

c) werknemers, tewerkgesteld in sectoren waar van „normale” overwinst sprake is, doch waar om redenen van praktische aard wordt gekozen voor investeringsloon.

Voor elk van deze sectoren zullen we nagaan wat de eventuele prijsrepercussies kunnen zijn bij invoering van investeringsloon.

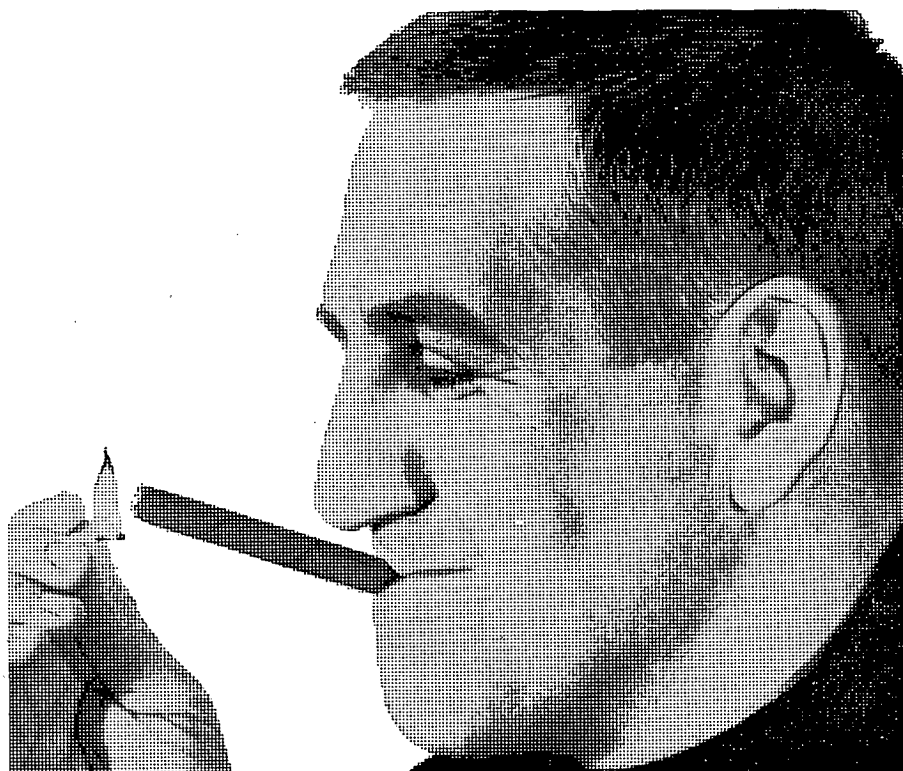
Sectoren zonder overwinst; geen prijsverhoging.

Ter vereenvoudiging van de probleemstelling zullen we deze sector vereenzelvigen met een gedeelte van de overheidshuishouding en van de door de overheid gesubsidieerde instellingen. Invoering van investeringsloon heeft door het ontbreken van een prijs geen primair prijseffect. Financiering van het investeringsloon kan geschieden door middel van belastingheffing, leningen of geldschepping.

Bij financiering d.m.v. belastingen is het meest voor de hand liggend dat deze belastingen worden opgebracht via een verhoging van de vennootschapsbelasting. Weliswaar stijgen daardoor de kosten in de betrokken ondernemingen, doch het secundair prijseffect kan tot een minimum worden beperkt. De overwinst kan immers naar evenredigheid dalen, omdat de belastingverhoging gelijk is aan de omvang van het investeringsloon en het investeringsloon de betrokken ondernemingen ter beschikking wordt gesteld om de uitbreidingsinvesteringen te financieren.

Financiering d.m.v. verhoging van de loon- en inkomstenbelasting heeft een daling van het besteedbaar inkomen tot gevolg. Het effect hiervan kan tweërlei zijn. Er kan een prijsdaling optreden als gevolg van de afnemende vraag. Het is echter ook mogelijk dat looneisen worden uitgelokt, waardoor de loonkosten in de ondernemingen gaan stijgen. Secundaire prijsverhoging kan hiervan het gevolg zijn, omdat deze kostenstijging ook zal plaatsvinden in sectoren zonder of met weinig overwinst. Deze secundaire prijsverhoging zal overigens weer gecompenseerd worden door prijsdaling van produkten met grote vraagelasticiteit.

Wordt het investeringsloon gefinancierd d.m.v. leningen en zou daardoor het bedrijfsleven in moeilijkheden worden gebracht bij de financiering van de uitbreidingen, waarvoor een beroep op de kapitaalmarkt moet worden gedaan, dan is deze moeilijkheid snel uit

SENATOR

Gulden Eeuw
18, 20, 29, 33, 37 en 42 ct!

aanstekelijk lekker!

(I. M.)

de wereld geholpen, omdat de ontvangers van het investeringsloon deze financieringsfunctie zullen overnemen. De schuld, welke de overheid aangaat, vormt op zich geen probleem, doch de daaraan verbonden rentelast zal enigermate prijsverhogend werken. De belastingverhoging, welke nodig is om deze rente te voldoen, zal namelijk niet alleen kostenverhogend, doch ook prijsverhogend werken, omdat de totale consumptieve vraag zal toenemen. Bij financiering via de kapitaalmarkt mag worden aangenomen dat van de dividenduitkering een derde weer geïnvesteerd wordt; bij financiering via investeringsloon zal van de dividenduitkering nauwelijks iets worden geïnvesteerd. Dit prijseffect zal echter gering van omvang zijn.

Financiering van het investeringsloon d.m.v. geldschepping lijkt aantrekkelijk. Slechts bij kortschietende uitbreidingsinvesteringen zou aan deze mogelijkheid kunnen worden gedacht, doch alleen wanneer de oorzaak ligt bij het gebrek aan financieringsmiddelen en niet bij het ontbreken van investeringsbereidheid.

Dat, gezien de via het investeringsloon ter beschikking komende financieringsmiddelen, de noodzaak van prijsverhoging niet aanwezig is, ondanks de stijging van de kosten, betekent nog niet zonder meer dat er ook geen prijsverhogingen zullen plaatsvinden. De ondernemers zullen ongetwijfeld interne financiering verkiezen boven financiering van de uitbreidingsinvesteringen d.m.v. investeringsloon.

Indien tot prijsverhoging wordt overgegaan, rijst onmiddellijk de vraag of dit niet zal leiden tot een verminderde vraag naar goederen en diensten. De primaire oorzaak van de kostenstijging — invoering van het investeringsloon — heeft namelijk de voor consumptie beschikbare geldhoeveelheid in handen van de werknemers niet vergroot ⁴⁾.

Bij een inelastische vraag en monopolievorming is prijsverhoging wel mogelijk, doch dan zullen elders prijsdalingen plaatsvinden. Exportprodukten kunnen in prijs worden verhoogd, indien de afzetmarkten dit mogelijk maken. Dit kan leiden tot overschotten op de handelsbalans, welke een gevaar inhouden voor een opwaartse druk op het prijspeil. Er is echter alle aanleiding deze overschotten te compenseren door kapitaaluitvoer (ontwikkelingslanden).

Het feit, dat de exportondernemingen kans zien hun overwinst te handhaven en dus geen beroep behoeven te doen op de ontvangers van investeringsloon voor financiering van uitbreidingsinvesteringen, houdt in dat er ruimte is voor kapitaaluitvoer. Weliswaar zijn er voor het investeringsloon alternatieve toepassingsmogelijkheden (infrastructuur, woningbouw), doch dan dient met de prijsverhogende tendens rekening te worden gehouden.

Een belangrijke taak op monetair gebied is weggelegd voor de overheid. Zij moet de zelfbeheersing kunnen opbrengen, niet door vergroting van de geldhoeveelheid de prijsverhogingen mogelijk te maken.

Sectoren zonder overwinst; wel prijsvorming.

In sectoren, waar geen overwinst wordt gemaakt, doch wel prijsvorming plaatsvindt, zal — afhankelijk van de vraagelasticiteit en de concurrentieverhoudingen — een primaire prijsverhoging kunnen optreden, tenzij via belastingverhoging of geldlening gesubsidieerd wordt en het proces verloopt zoals in de vorige paragraaf is geschetst.

Treedt een primaire prijsverhoging op, dan zal de totale vraag verminderen, omdat de oorzaak invoering van investeringsloon is. Dit zal leiden tot prijsdaling elders dan wel tot loonsverhogingen. De opmerkingen, gemaakt in de vorige paragraaf, zijn dan verder ook voor deze sectoren van toepassing.

Sectoren met geringe overwinst.

Bepalend is niet zozeer de absolute overwinst dan wel de overwinstvoet per werknemer. In het algemeen betreft het arbeidsintensieve ondernemingen. Toekenning van investeringsloon zal de loonkosten doen stij-

⁴⁾ Wel bestaat de mogelijkheid dat ontvangers van investeringsloon spaargelden gaan consumeren. Gezien de geringe deelname van de zijde van de werknemers aan de financiering van de uitbreidingsinvesteringen, zal de betekenis hiervan niet groot zijn. Evenmin is veel betekenis te hechten aan een toename van de consumptieve vraag van genieurs van kapitaalinkomens.

gen. Deze stijging zal veelal de omvang van de overwinst te boven gaan. Afhankelijk van vraagelasticiteit en concurrentieverhoudingen, zal er een primaire prijsstijging plaatsvinden. Voor zover prijsstijgingen plaatsvinden, zullen deze worden gecompenseerd door prijsdaling elders dan wel loonsverhogingen uitlokken. Het verdere verloop van het proces is in beide vorige paragrafen beschreven.

Invoering van investeringsloon in deze sectoren kan het verdwijnen van grensondernemingen tot gevolg hebben. Betreft het ondernemingen, welke voor de binnenlandse markt produceren, dan zal een verschuiving in de werkgelegenheid plaatsvinden, vooropgesteld dat de totale consumptieve vraag in stand wordt gehouden. Verdwijning van marginale exportondernemingen kan tot vermindering van de werkgelegenheid leiden, indien de gehele sector als marginaal is te beschouwen. Dit is echter onwaarschijnlijk, omdat het zou inhouden dat men aan het buitenland goederen en diensten genoeg tegen kostprijs levert. Mocht dit echter toch het geval zijn, (bijv. scherpe buitenlandse concurrentie) dan ware te overwegen invoering van investeringsloon in die sector door overheidssubsidie mogelijk te maken.

„Normale” overwinst.

Bij een „normale” overwinstvoet per werknemer is er weinig aanleiding voor prijsverhoging. Toch is het mogelijk dat bij een inelastische vraag en monopolievorming primaire prijsverhogingen worden doorgevoerd. Elders zullen dan prijsdalingen optreden. Voor de overheid is er echter alle reden om tegen die primaire prijsverhoging op te treden. Zij zal dit echter niet doen, indien het prijsverhoging van exportprodukten betreft. Voor de consequenties daarvan mogen wij naar een van de vorige paragrafen verwijzen.

Slotopmerkingen.

1. De stelling, dat investeringsloon van nature prijsverhogend werkt, lijkt op zijn minst aanvechtbaar. Theoretisch is althans moeilijk te verklaren hoe deze prijsverhoging zich kan manifesteren. Statistisch bewijsmateriaal is niet voorhanden ⁵⁾. Experimenten met investeringsloon moeten nog een aanvang nemen ⁶⁾. Wij zien ze met een gerust hart tegemoet.

2. Wanneer bij invoering van investeringsloon prijsverhogingen optreden, is het voor een prijsbeleid voerende overheid wellicht mogelijk meer doeltreffend op te treden dan zij in de huidige omstandigheden kan doen. Voorwaarde is dan natuurlijk wel dat de gemiddelde stijging van het consumptieloon in grote lijnen correspondeert met de gemiddelde macro-economische produktiviteitsstijging. Bij invoering van investeringsloon heeft daarom het voeren van een inkomenspolitiek misschien nog een kans van slagen.

Utrecht.

Drs. P. J. JANSSEN.

⁵⁾ In een voetnoot bij hoofdstuk III, par. 3.7.2 van het rapport van het C.P.B. wordt verwezen naar het door Mackintosh aangetoonde prijsverhogende effect van winstbelasting. Indien deze winstbelasting wordt aangewend voor de verhoging van het consumptieloon van de ambtenaren, ligt die prijsverhogende werking voor de hand. Bij omzetting in investeringsloon voor ambtenaren komt ons die prijsverhoging minder waarschijnlijk voor.

⁶⁾ Op 1 januari 1966 wordt in de Westduitse bouwrijverheid een soort investeringsloon van kracht.

De uitkeringen van de ongevallenwet in schema

De inhoud van een wet is voor niet-ingewijden dikwijls onduidelijk. In tal van situaties komen vragen naar voren, hoe een wetsartikel geïnterpreteerd moet worden, welke bepaling in een omschreven geval prevaleert of welke overige factoren daar van belang zijn. Wellicht zouden veel onduidelijkheden opgelost worden wanneer men de verschillende wettelijke regelingen zou onderbrengen in een logisch schema of — in computertermen — een blokschema. Deze blokschema's hebben het voordeel dat twijfel is uitgesloten; onzekerheden, die de wet zelf aankleven, komen dan ook onverbidlijk aan het licht. Het construeren van zo'n schema is steeds een tijdrovend werk. Niet alleen moeten eerst alle materiële vragen zijn opgelost, maar ook moet het schema zo worden opgezet, dat alle mogelijkheden aan bod komen. Bij het overdenken van de juiste presentatie blijkt dan vaak, welke inconsistenties er nog bestaan, al zullen deze veelal slechts van theoretische aard zijn.

Om het bovenstaande te illustreren, is hier een dergelijk blokschema voor een concreet geval uitgewerkt. Als voorbeeld is genomen de uitkeringsregeling van de Ongevallenwetten¹⁾ uit de jaren twintig. Dat de keuze juist op deze wetten viel, is min of meer toeval. De regelingen leken niet te leiden tot een al te omvangrijk schema en de variatiemogelijkheden waren groot genoeg om een realistisch beeld te geven van de voordelen die een blokschema kan bieden. Daarbij komt, dat het aldus eenvoudiger is de oude regelingen te vergelijken met de nieuwe Arbeidsongeschiktheidswet, die de Tweede Kamer reeds heeft gepasseerd en vermoedelijk op 1 januari 1967 in

¹⁾ Ongevallenwet 1921; Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922; Zeeongevallenwet 1919.

werking zal treden. Om het schema zo concreet mogelijk te houden, zijn feitelijke bedragen gekozen en wel die, welke op 1 januari 1964 golden.

Met de opstelling van dit schema zijn uiteraard nog lang niet alle facetten van de ongevallenwetten weergegeven. Zoals gezegd zijn alleen de uitkeringsbepalingen geschematiseerd. De premieregeling moet dus nog worden ondergebracht. Echter, ook aan de kant van de uitkeringen is het schema niet volledig. Ten eerste moeten de definities van loontrekker, kostwinner, onderneming, bedrijfsongeval en werkloze en zelfs van kind en familielid nog worden gegeven. Er moet immers vaststaan hoeveel uren iemand in dienst moet zijn, wil men van loontrekker spreken, hoeveel procent van het gezinsinkomen hij moet inbrengen om kostwinner te zijn, wat de actieradius van het bedrijf is bij het bepalen of het ongeval tijdens dienstverband is geschied, of studerende kinderen boven de 16 voor deze wet als kind gelden, enz. enz. De nadere precisering hiervan vindt men in de artikelen van de genoemde wetten en in de daarover bestaande jurisprudentie, en deze zou op zich weer in een schema kunnen worden vastgelegd. De inhoud van de definities geldt hier echter als gegeven. Ten slotte vermijdt het schema formele vragen als „Wie stelt de bedragen vast?” en „Wie doet de uitkeringen?”

Overziet men het schema met al zijn beperkingen, dan lijkt er inderdaad meer weggelaten dan er is genomen. De grenzen staan overigens exact vast en het overzicht kan gemakkelijk uitgebreid worden met nadere details. Het is immers meer de methode van overdracht dan de geïncorporeerde informatie, waarop hier de aandacht wordt gevestigd.

's-Gravenhage.

A. H. Q. M. MERKIES.

Europa-bladwijzer No. 33

Instellingen.

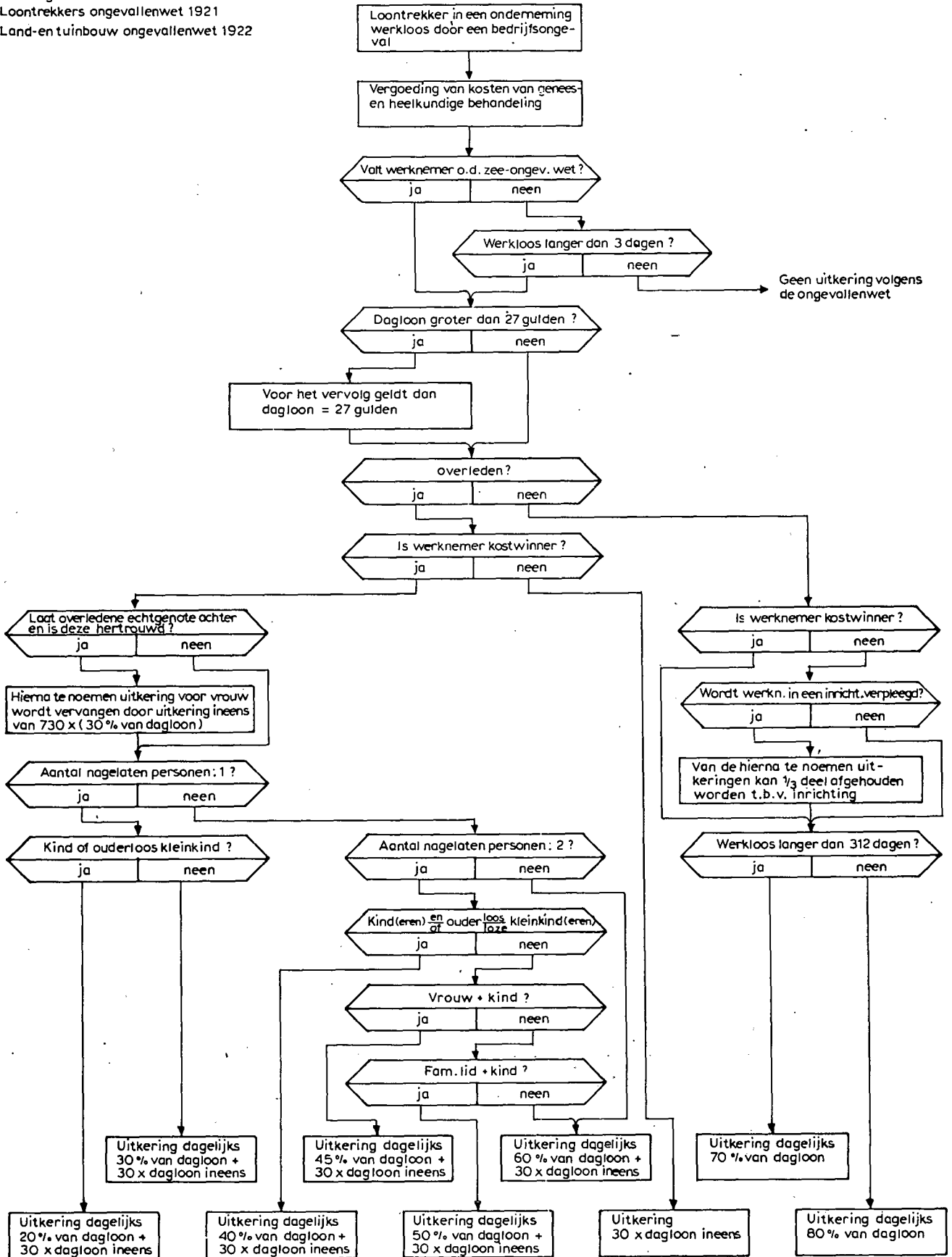
De pogingen tot uitbreiding van de bevoegdheden van het Europese Parlement hebben geleid tot een zeer ernstige impasse in het Europese integratiestreven. Aanleiding hier toe geven de fusie van de executieven en de voorstellen van de Commissie betreffende de landbouwfinanciering en toekenning van eigen middelen aan de Gemeenschap. Nu versterking van de parlementaire invloed niet in het kader van de fusie heeft kunnen plaatsvinden, is alle aandacht gericht op de behandeling in de Raad van de Commissievoorstellen. Een groot aantal artikelen is dan ook de laatste tijd over deze materie verschenen.

In *Bestuurswetenschappen* (maart 1965) schreef Vermeulen over „De legislatieve bloedarmoede van het Europese Parlement” (blz. 69-85). Hij geeft een schets van de wijze waarop de Tweede Kamer der Staten-Generaal haar bevoegdheden in anderhalve eeuw heeft gehanteerd en uitgebreid. Het buitenlands beleid en de internationale wetgeving is hierbij echter „ontglipt aan openbare confron-

tatie”. Wat betreft de Europese Gemeenschappen is ook de zeggenschap van het Europese Parlement te gering. Terecht wijst hij erop, dat, om meer vooraanstaande politici aan te trekken tot het Europese Parlement ten einde meer gewicht te geven aan de parlementaire uitspraken, vergroting van de bevoegdheden van het parlement een eerste vereiste is. Zijn opmerking als zou het Parlement niemand kunnen „dwingen tot luisteren en de uitgebrachte adviezen ter harte nemen” is minder juist. De Commissie is te allen tijde aan het Parlement verantwoording verschuldigd en naarmate de positie van de Commissie ten opzichte van de Raad sterker wordt zal ook het Parlement steeds meer zijn invloed kunnen doen gelden. Schrijver wijst echter uitsluitend op de mogelijkheid de invloed van het Parlement op de Raad te vergroten door inschakeling van de nationale parlementen. Vermeulen betwijfelt of de Commissie bereid, laat staan bij machte is, belangrijke stappen te nemen ter vergroting van de bevoegdheden van het Europese Parlement. Het tegendeel is inmiddels gebleken,

Uitkeringen ongevallenwet

Zee-ongevallenwet 1919
 Loontrekkers ongevallenwet 1921
 Land- en tuinbouw ongevallenwet 1922

wat ook het resultaat van de onderhandelingen in de Raad moge zijn.

In „Parlementaire democratie in de Europese Gemeenschappen” (*Internationale Spectator*, no. 11 van 8 juni 1965, blz. 883-901) concludeert *Maas*, in afwijking van Vermeulen, dat controle door de nationale parlementen „niet veel tot versterking van het democratisch karakter van de Europese besluitvorming zou kunnen bijdragen”. Hij geeft een vrij uitvoerige beschrijving van de bevoegdheden van het Parlement en de voorstellen tot vergroting hiervan zoals die door het Parlement zelf gedaan zijn in het rapport-Furler en het rapport-Vals. Enige kritiek heeft hij op het voorstel uit dit laatste rapport om ter gelegenheid van de fusie van executieven meer gewicht te geven aan de door het Parlement in de begroting aangebrachte wijzigingen met betrekking tot de aanwending van eigen inkomsten. Evenals Kapteyn (*Nederlands Juristenblad*, 1965, no. 11, blz. 241-252) wijst *Maas* erop, dat versterking van het begrotingsrecht gepaard dient te gaan met een grotere invloed van het Parlement bij de vaststelling van het communautaire prijsniveau, aangezien dit nauw samenhangt met de omvang van de begroting. Aangaande de samenstelling van het Parlement staat schrijver terecht op het standpunt, dat rechtstreekse verkiezingen pas dan zin hebben wanneer het ook werkelijke bevoegdheden zijn toegekend.

Onder de titel „Het begrotingsrecht van het Europese Parlement” geeft *Vierdag* in *Ars Aequi* (no. 7, 1965, blz. 174-181) een kort overzicht van de ontwikkeling van de begrotingsprocedure en de positie van het Parlement. Sinds 1958 is een reeks van verbeteringen t.a.v. de procedure aangebracht, maar het Parlement was niet bij machte invloed op de hoogte en aanwending van de bedragen uit te oefenen. Van de voorstellen die gedaan zijn om de budgettaire bevoegdheden van het Parlement te versterken, noemt hij er twee. Het voorstel van de Nederlandse regering, dat grote overeenkomst vertoont met de door de Commissie op 31 maart 1965 voorgestelde wijziging van art. 203 E.E.G. Vervolgens de in 1964 door het Parlement gedane suggestie om reeds in het kader van de fusie der executieven tot verandering van de procedure van art. 203 te komen. Zijn overigens terloops gemaakte opmerking, dat in het Fusieverdrag van april 1965 de Verdragen „geheel in tact” zijn gelaten, is onjuist.

„Der Ridderzaal in Den Haag ist mit gutem Grund der historische Ort des ersten grossen Europa-Kongresses der Nachkriegszeit geworden. In kaum einem anderen Lande hatte die Idee der demokratischen Neugestaltung Europas tiefere Wurzeln gefasst, war das Land des supranationalen Zusammenschlusses freudiger bejaht worden als in den Niederlanden. Es verdient daher besondere Aufmerksam-

keit, dass gerade Den Haag in den letzten Jahren das Zentrum eines sich versteifenden Widerstandes gegen die vorherrschenden Tendenzen der Europa-Politik geworden ist”. Aldus de redactionele inleiding van Wilhelm Cornides voor het artikel van *Willy Zeller*, correspondent voor de „Neue Zürcher Zeitung” bij de Gemeenschappen te Brussel („Die Niederlande als ‚neinsager’ der Europa-Politik?”, *Europa-Archiv*, no. 6, 1965, blz. 212-220).

Zeller constateert, dat de vorming van een politieke unie voornamelijk door Nederland wordt tegengehouden. De voornaamste redenen hiervoor zijn de verdedigingsvraagstukken die hoofdzakelijk in het kader van de N.A.V.O. moeten worden opgelost, de formele besluitvormingscompetentie van een topconferentie of andere ministersbijeenkomsten, het politieke secretariaat van de politieke unie en het verzwakken van de bevoegdheden der Gemeenschappen ten gunste van de politieke unie. Het is duidelijk, aldus Zeller, dat Nederland kan worden gezien als een groot voorvechter van het supra-nationaal karakter der Gemeenschappen. Om het politieke evenwicht in het Europa der Zes te bestendigen, is toetreding van Engeland noodzakelijk, al kan bepaald niet worden gezegd dat dit land nu juist een groot aanhanger is van het supra-nationale karakter der Gemeenschappen.

Waarom wordt dit principe dan zo sterk vastgehouden door Nederland? Alleen het supra-nationaliteitsprincipe rechtvaardigt het beperken van de Gemeenschap tot die der zes deelnemende landen. Bij eventuele toetreding van Engeland zou dit principe kunnen worden afgezwakt omdat in dat geval een groter voordeel behaald kan worden, aldus Zeller.

Schrijver gaat verder in op N.A.V.O.-vraagstukken en op het standpunt van de Nederlandse regering t.a.v. de onaantastbaarheid van de bestaande Europese Gemeenschappen. Aan het eind van zijn artikel komt hij tot de conclusie, dat het „neinsagen” niet tot het vaste programma behoort van de Nederlandse Europese politiek. De soms wat negatief of passief aandoende houding moet stellig dan ook niet worden uitgelegd als een politieke onverschilligheid ten opzichte van de soms zeer netelige Europese vraagstukken. Integendeel, de initiatieven tot versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement en het eerste voorstel t.a.v. de fusie der executieven komen van Nederlandse zijde. Maar de principes van openheid der Gemeenschap, het supra-nationale karakter en het invoegen van deze Gemeenschap in het grotere Atlantische verband, doen wel een enigszins starre houding ontstaan.

Een echte Atlantische Gemeenschap behoeft in de eerste plaats een Atlantisch parlement („Zur Idee eines atlantischen Parlaments”, *Europa-Archiv*, no. 6, blz. 221-227). *Joseph Harned* onderwerpt dit idee aan een

(I. M.)

kritische beschouwing, waarvan overigens ook in de *Revue du Marché Commun* (no. 78, maart 1965, blz. 120-124) en de *Journal of Common Market Studies* (1965, blz. 183-189) resp. een bijna identieke Franse en Engelse tekst zijn verschenen.

De N.A.V.O.-vergadering heeft in 1962 een aanbeveling gedaan om de conferentie der N.A.V.O.-parlementariërs uit te breiden tot een Atlantische vergadering. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te voeren. Oostenrijk, Ierland, Zweden en Zwitserland kunnen op deze wijze betrokken raken bij een nauwere westelijke samenwerking. Ten tweede kunnen bepaalde competentieverschillen tussen de N.A.V.O. en O.E.S.O. beter in dit grotere verband worden behandeld. Bovendien wordt er ook binnen de O.E.S.O., die overigens een zuiver executief orgaan is, de behoefte gevoeld aan een Atlantisch parlementair orgaan. Op deze wijze kunnen dus de niet tot de N.A.V.O. behorende O.E.S.O.-landen beter bij de Atlantische problematiek worden betrokken. Schrijver gaat vervolgens in op de verschillende concepties die mogelijk zijn en constateert dat hierbij twee grondvormen zijn aan te wijzen. In ieder geval is het duidelijk dat Europa en Noord-Amerika, neutrale en N.A.V.O.-landen, het wel eens zijn over het feit dat in een of andere vorm een Atlantisch parlementair forum noodzakelijk is. Wenselijk zou zijn om zo snel mogelijk een compromis te vinden, waardoor tegelijkertijd de Europese integratie en het Atlantisch partnership een stoot in de goede richting krijgen!

In *Sociaal Economische Wetgeving* van januari 1965 is de voordracht gepubliceerd, die Mr. H. H. Maas heeft gehouden voor de jaarvergadering 1964 van de Nederlandse Vereniging voor Europees Recht over „Vorm en motivering van handelingen van de instellingen der Europese Gemeenschappen” (blz. 1-17). In een uitvoerig gedocumenteerd overzicht worden vorm en motivering van de gemeenschapsbesluiten aan een systematisch onderzoek onderworpen, waarbij eerst de voorschriften van het Verdrag en daarna de praktijk in aanmerking worden genomen.

De systematiek van het Verdrag (art. 189 E.E.G.) blijkt slechts in zeer geringe mate de verscheidenheid aan besluiten te dekken, die in de praktijk door de uitvoerende organen zijn gehanteerd (machtiging, werkprogramma, akkoorden). Daarbij moet echter in aanmerking worden genomen, dat het Verdrag ook in vele gevallen geen bepaalde vorm voorschrijft. Uitvoerig gaat Maas op dit punt in, met een onderzoek naar de overwegingen die moeten gelden bij de keuze van een bepaalde vorm van handeling. Een reeks voorbeelden geeft duidelijk te zien, dat de vormen thans zeer inconsequent door elkaar worden gebruikt en laat daarop volgen een schema met suggesties voor een systematischer toepassing van art. 189 E.E.G.

Ook de motivering blijkt in de praktijk zeer verschillend van inhoud te kunnen zijn, hoewel althans de bepalingen van het E.E.G.- en Euratom-Verdrag een motivering voorschrijven voor alle bindende besluiten. De uitvoerige jurisprudentie van het Hof, die ook in de praktijk wel is gevolgd door de instellingen van de Gemeenschap, geeft hier houvast voor de voorwaarden. Met name de motivering van de individuele beschikking (waarvoor het Hof zich groten-deels geplaatst zag) is doorgaans uitvoerig en terzake, hoewel er wel een onderscheid is te maken naar gelang de onderliggende voorschriften meer of minder ruimte lieten voor discretionaire bevoegdheid van het uitvoerende orgaan.

De motivering van algemene besluiten is doorgaans zeer

summier en „formeel”. Maas vraagt zich echter af, of een soepeler beoordeling hier niet wenselijk ware, omdat men anders snel de grenzen overschrijdt van wat redelijkerwijze aan motivering mag worden verlangd van een beleidsvoerend orgaan, dat in het algemeen belang algemene regels uitvaardigt. Hij besluit met een pleidooi voor een scherper onderscheid tussen de motiveringseisen en mogelijkheden voor enerzijds het individuele en anderzijds het algemene besluit. De waarborg die is gelegen in een motiveringseis, mag immers niet zover worden uitgerekt, dat het Hof in de Gemeenschappen, waar parlementaire controle nog ontoereikend is, de controlefunctie geheel zou gaan overnemen.

Het is een bijna gevestigd gebruik, dat een rede of voordracht later op de een of andere wijze in druk verschijnt. Dat dit ook het geval is geweest met deze voordracht van Mr. Maas, is echter in het bijzonder toe te juichen, omdat de uitvoerige voorbeelden en geciteerde gevallen zodoende een nadruk krijgen, die in een gesproken rede verloren zou kunnen gaan. Het lijkt ons een bijzonder waardevolle bijdrage, juist op dit moment, nu een systematischer opzet ter discussie kan worden gesteld bij de onderhandelingen over het fusieverdrag.

Jaques Megret gaat in op de bevoegdheid van de E.E.G. om internationale akkoorden te sluiten („Conclusion, formes et effets des accords internationaux passés par la C.E.E.”, *Revue du Marché Commun*, no. 76, blz. 19-28). Allereerst volgt een beschouwing over enkele algemene beginselen, waarbij onderscheiden moeten worden formele overeenkomsten en overeenkomsten die volgens een eenvoudiger procedure tot stand komen. Ook hier heeft de nationale procedure o.a. tot voorbeeld gediend voor de Gemeenschap. Elk element van de procedure — de onderhandelingen, de paraaf, de ondertekening en de sluiting — wordt uitvoerig besproken. De controverse of advies van het Europees Parlement moet worden gevraagd vóór de ondertekening (standpunt van het Parlement) of daarna maar dan vóór de sluiting (standpunt van de Raad), komt eveneens ter sprake. Megret meent dat het ogenblik waarop advies moet worden gevraagd, in feite geen vraagpunt is, maar dat ook hier weer de bevoegdheden van het Europees Parlement aan de orde zijn.

In het tweede deel van het artikel wordt nog nader ingegaan op de controversiële discussie over de plaats van het gemeenschapsrecht tussen het volkenrecht en het nationale recht.

Landbouw.

„Les accords du 15 décembre 1964” maken het mogelijk om in 1967 een vrije markt te creëren voor granen, eieren, varkensvlees en gevogelte (*Revue du Marché Commun*, no. 76, blz. 9-16). Dit alles is mogelijk doordat men het eens is geworden over de vaststelling van de graanprijs. In het betreffende artikel worden de voor- en nadelen afgewogen van deze regelingen en de perspectieven voor de agrarische sector onderzocht. Onderwerpen, zoals vaststelling van de prijs, regionale prijzen, compensaties, financiering van de agrarische politiek en nationale hulpverlening aan de landbouw, komen achtereenvolgens aan de beurt. Volgens de schrijver is het niet onwaarschijnlijk, dat de totstandkoming van één graanmarkt in 1967 een zeer stimulerende invloed zal hebben op die van alle landbouwproducten en dat de realisatie van de douane-unie voor industrie-producten weer een eind nader is gebracht. Inderdaad is de 15e december 1964 een belangrijke datum in de annalen

van de E.E.G. Maar wie aan de graanprijs denkt, moet ook aan de communautaire financiering denken.

In „Les obstacles franchis et à franchir sur la route de l'Europe agricole” wordt nader ingegaan op deze problematiek, zonder overigens — maar daar is het een Frans artikel voor — verband te leggen met de door Nederland zo belangrijk geachte parlementaire controle door het Europese Parlement (*Revue du Marché Commun*, no. 78, blz. 112-119). Een nadere bespreking van *Cl. Berger* over de financiering van de Europese landbouw treft men aan in „La place du F.E.O.G.A. dans la construction de l'Europe” (*Revue du Marché Commun*, no. 76, blz. 28-38).

Vervoer.

Een anoniemus maakte de balans op van de tot nu toe bereikte resultaten (*Revue du Marché Commun*, no. 77, blz. 65-70). Na een zeer beknopte inleiding over de vervoersbepalingen in het E.E.G.-Verdrag, geeft de schrijver een opsomming van de activiteiten van de Europese Commissie en de Raad van Ministers. Hij vermeldt hierbij het „Memorandum” van april 1961 en het „Actieprogramma” van mei 1962. Gedurende de onderhandelingen werd het al snel duidelijk, dat een gemeenschappelijke Europese vervoerpolitiek moet zijn gebaseerd op de volgende drie principes: organisatie van de markt, vergroting van de vrije toegang tot de markt en harmonisatie van de concurrentievoorwaarden.

De Commissievoorstellen dienaangaande werden door de Raad om advies doorgezonden aan het Economisch en Sociaal Comité en het Europese Parlement, conform art. 75, waarna de voorstellen pas eind 1964 door de Raad in behandeling konden worden genomen. In de tussentijd bestond er een grote verdeeldheid over een technisch en secundair probleem, t.w. over de maten en gewichten der voertuigen. Immers, een vrijmaking van de vervoermarkt kan niet geschieden zonder een voorafgaande harmonisatie op dit gebied.

Uit de reeds eerder genoemde voorstellen blijkt dat de Commissie de vervoerstaking in zijn geheel wil beschouwen, terwijl Nederland iedere sector van het vervoer apart wil beschouwen. Invoering van margetarieven wordt dan ook door Nederland met weinig instemming begroet, al is ons land wel bereid om de margetarieven ten aanzien van het internationale wegvervoer te aanvaarden.

De Rijnvaart moet in het ruimere verband van de Akte van Mannheim worden geregeld. Een zekere capaciteitsregeling zal noodzakelijk zijn. Schrijver oefent kritiek uit op het feit dat Nederland zijn houding t.o.v. de voorstellen zo kort voor de besprekingen in de Raad heeft bekend gemaakt. Daardoor is een extra vertraging ontstaan. De balans van de pogingen om tot een gemeenschappelijke vervoerpolitiek te geraken, vertoont dan ook vooralsnog een droevig resultaat.

Gebrek aan politieke wilsovereenstemming en het ver uit elkaar liggen van de diverse standpunten der lid-staten doen vermoeden dat een gemeenschappelijke politiek op dit gebied nog geruime tijd op zich zal laten wachten!

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

INGEZONDEN STUK

Een agrarische autarkie voor de Euromarkt?

De discussie tussen de heren Wartna („E.-S.B.” van 10 februari resp. 19 mei 1965) en Van den Noord („E.-S.B.” van 5 mei resp. 28 juli 1965) gaat in wezen uit van de veronderstelling, dat er een volledige aanwending van produktiefactoren in de landbouw plaatsvindt, zodat een importvervangende produktie met aan de industrie te onttrekken produktiefactoren zou moeten worden gerealiseerd.

Het zou mij echter niet verwonderen, als een diepgaande analyse over deze kwestie zou aantonen, dat er in de E.E.G. een (latente) onbenutte produktiecapaciteit van „significante” omvang bestaat die door de E.E.G. versneld zou kunnen worden aangesproken (als gevolg van grotere concurrentie, voortschrijdende mechanisatie, vergroting bedrijfsomvang, E.E.G.- en nationaal structuurbeleid enz.), waarbij de groei van de landbouwproduktiviteit mede hierdoor de toename van de voedselbehoefte in de E.E.G. zou kunnen overtreffen.

Uitgaande van de veronderstelling van genoemde mogelijkheid van produktie-uitbreiding (die uiteraard mede in wisselwerking van de produktiviteitsstijging en de hieronder te verklaren specialisatie ontstaat) en aannemende dat tussen kosten en prijzen geen noemenswaardig ecart bestaat, kan ik mij in de verdere ontwikkeling van de E.E.G. twee casusposities indenken.

Het E.E.G.-landbouwbeleid beoogt — zoals bekend — voor alle produkten één gemeenschappelijke prijs in te stellen met volledige harmonisatie van de concurrentievoorwaarden. Als deze E.E.G.-prijs bijv. op 100 komt te liggen (en wordt afgezien van de mogelijkheid dat er een noemenswaardige wijziging komt in het gemiddelde kostenniveau) kan zulks betekenen, dat — gezien de oorspronkelijke, nationaal geldende, prijzen van bijv. tussen 80 en 120 — de produktie van de infra-marginale producenten (met een kostprijs tussen 80 en 100) zal worden gestimuleerd, terwijl de ultra-marginale producenten naar een ander emploti zullen moeten zoeken.

Deze aanpassing kan zich voltrekken, doordat bepaalde produktiefactoren of de landbouw geheel zullen verlaten of zich (mede) op andere landbouwprodukten zullen toeleggen, waarin het grootste relatieve kostenvoordeel te behalen valt. In dat geval zou het effect kunnen worden berekend van een „transfer” van produktiefactoren van de ultra-marginale naar de infra-marginale produktiezone als een aftrekpost op het inkomensverlies van een — eventueel nog noodzakelijke — transfer van produktiefactoren van industrie naar landbouw.

Het tweede alternatief bij het geschetste E.E.G.-prijnsbeleid zou zijn, dat de ultra-marginale producenten toch in staat zullen worden gesteld hun produktie voort te zetten, hetzij dat men op een of andere wijze (nationale) subsidie zal (blijven) verlenen, hetzij dat de E.E.G.-prijs zich in de hoogte zal gaan bewegen en op 120 of op een nog hoger niveau zal belanden. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat deze laatstgenoemde hypothese (die op zich zelf een mislukking van het E.E.G.-landbouwbeleid zou kunnen betekenen) een

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.!”

noodzakelijke aanvulling is op de veronderstellingen van de heer Wartna t.a.v. het produktie-effect, waarbij het door de heer Wartna berekende nadelige *prijs*-effect ook aanzienlijk zou worden vergroot.

Ten slotte zou ik er met nadruk op willen wijzen, dat ik met het bovenstaande geenszins afbreuk zou willen doen aan de door de heer Wartna getrokken — en ook later gehandhaafde — conclusie van de noodzaak van het behoud en het zo mogelijk vergroten van het open economisch karakter van de E.E.G. In de desbetreffende artikelen is de aandacht ten slotte slechts gericht geweest op de vraag, wat het *directe inkomens-effect* zou zijn van een importvervangende landbouwproductie van ca. f. 5 mrd. in de E.E.G. Op deze manier zijn verschillende, eveneens zwaar wegende nadelige gevolgen van een agrarische autarkie (o.a. op handelspolitiek gebied) buiten de discussie gebleven. Deze andere bezwaren zouden er namelijk mede toe kunnen leiden, dat de in ons voorbeeld gehanteerde gemeenschappelijke prijs — o.a. om een vermindering van het importsaldo te voorkomen — wel eens op minder dan 100 zou worden gesteld.

's-Gravenhage.

P. T. POHARNOK.

NASCHRIFT

De heer Poharnok schetst ons als één alternatief een gemeenschappelijke landbouwprijs, die het gemiddelde inhoudt van de huidige landbouwprijzen, en als ander alternatief een gemeenschappelijke landbouwprijs, die tegen de hoogste prijzen aanligt. Met de door hem geschetste gevolgen kan men het in grote lijnen eens zijn.

Alleen begrijp ik niet goed wat de heer Poharnok met deze beide extreme uitgangspunten wil aanvangen. Inzoverre het in zijn bedoeling ligt te stellen dat de produktiviteit in de landbouw in de toekomst kan veranderen, zulks o.a. als gevolg van het niveau waarop de gemeenschappelijke landbouwprijs wordt vastgesteld, dan kan ik hem in dit opzicht alleen maar bijvallen. Mijn schattingen zijn gebaseerd op gegevens en verhoudingen in het verleden. Met in de toekomst te treffen maatregelen op velerlei gebied, welke de produktiviteit in de landbouw en industrie beïnvloeden, heb ik geen rekening gehouden en kan ik moeilijk rekening houden.

Ik zou hierbij nog één punt willen aanroeren. In het bovenstaande gaat het uitsluitend om de produktie-effecten en niet zoals de heer Poharnok abusievelijk meent om prijseffecten. De alternatieve prijsvaststellingen hebben namelijk alleen via de produktie een effect. In mijn schattingen hebben de prijseffecten een andere betekenis; met name betreffen zij het verschil in prijsniveau tussen het gebied binnen en buiten de E.E.G. Als bijzonderheid kan worden vermeld, dat van de prijseffecten een geringere invloed uitgaat dan van de produktie-effecten. Dit is wel de belangrijkste conclusie die ik uit mijn artikel over de agrarische autarkie in de Euromarkt heb willen trekken (zie „E.-S.B.” van 10 februari 1965, blz. 142, 2e kolom, 4e alinea). Dit komt globaal neer op de praktische gevolgtrekking, dat het voordeel van het verkrijgen van agrarische prijssubsidies voor een land kleiner is dan het nadeel van het relatief behoud van zijn bepaalde agrarische structuur.

's-Gravenhage.

J. A. WARTNA.

De Amsterdam-Rotterdam Bank

vraagt een

JONGE ECONOOM

die op het Economisch Bureau te Amsterdam een taak zal vinden in het economisch onderzoek van diverse bedrijfstakken en in het rapporteren daarover.

Bij voorkeur enige praktijkervaring.

Belangstellenden wordt verzocht contact op te nemen met de afdeling Personeelszaken Amsterdam, Herengracht 595 te Amsterdam.

PG 65-36

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

FED's Fiscale Brochures

(niet losbladig)

door deskundigen geschreven.

Redactie:

Dr. D. Brüll, Prof. J.E.A.M. van Dijk.
Abonnementen en losse exemplaren vanaf medio september 1965.

Vraagt vrijblijvend inlichtingen:
Roemer Visscherstraat 29,
Amsterdam-W1, Tel. 12 43 77

Bij de

VERENIGDE H. V. A.-MAATSCHAPPIJEN N.V.

bestaat gelegenheid tot plaatsing van een

STAFFUNCTIONARIS

voor de Economisch-Statistische Afdeling van haar Hoofdkantoor te Amsterdam.

Gedacht wordt aan een jong econoom, academisch gevormd (bacc. of drs.), met praktische oriëntatie in bedrijfseconomische richting in het algemeen en belangstelling voor economisch-statistische werkzaamheden en research in het bijzonder.

Enige jaren bedrijfservaring op dit gebied strekt tot aanbeveling.

Leeftijd: maximum 30 jaar.

Sollicitaties met volledige inlichtingen betreffende leeftijd, opleiding en praktijk, uitsluitend schriftelijk, aan het kantoor der Maatschappij te Amsterdam, N.Z. Voorburgwal 162-170.

Het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden vraagt voor drie dagen per week een

wetenschappelijk medewerker(ster)

toegevoegd aan de lector in de leer der interne organisatiekunde en van het personeelsbeleid.

De taak omvat o.a.:

- voorbereiding collegestof
- begeleiding studenten bij stages
- regelende werkzaamheden
- contact met wetenschappelijke instellingen en bedrijven

Voorkeur gaat uit naar personen met economische, sociologische of juridische opleiding, enige jaren praktijkervaring op het gebied van organisatie of personeelsbeleid en wezenlijke belangstelling voor opleidingsvraagstukken.

Aanstelling in een der rangen van wetenschappelijk ambtenaar of wetenschappelijk medewerker.

Sollicitanten dienen zich te richten tot de directie van het Sociologisch Instituut te Leiden, Stationsplein 242, Leiden.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Tijdens de maandultimo deden zich op de geldmarkt geen grote spanningen voor. Er was slechts sprake van een vrij lichte verkrapping, die de aanleiding vormde tot een verhoging op 30 augustus van het officiële daggeldtarief van 2 tot 2½ pCt. Dat de geldmarkt tijdelijk wat minder ruim was, hing samen met de uitbreiding van de bankbiljettencirculatie, die zich nu eenmaal tegen het einde van de maand pleegt te manifesteren. Deze tendentie tot verkrapping werd in dit geval enigermate gecompenseerd door de daling van het tegoed van het Rijk. Nochtans was het saldo van de banken bij De Nederlandsche Bank op 30 augustus teruggelopen tot f. 99 mln., een bedrag, dat vrij aanzienlijk beneden het bedrag van f. 153 mln. lag, dat door het bankwezen van 16 augustus tot 14 september gemiddeld als strafdeposito moet worden aangehouden. Er was evenwel geen reden tot paniek. Allereerst kan er in dit verband op worden gewezen, dat de banken de huidige strafreserveperiode begonnen waren met een saldo bij De Nederlandsche Bank, dat ruimschoots boven het verplichte deposito lag, waardoor zij reeds enige armslag hadden gekregen. En voorts speelde een rol, dat na het passeren van de ultimo rekening mocht worden gehouden met (a) een overvloedige terugkeer van bankbiljetten — waaronder vele, die eertijds waren opgevraagd voor het doen van uitgaven tijdens de vakantie — en (b) grote betalingen van de Schatkist wegens het aflossen van staatsschuld en het voldoen van rente daarop.

Op 31 augustus staakte de Agent van het Ministerie van Financiën de afgifte van 2- en 3-maands schatkistpromessen. Sindsdien konden over de toonbank uitsluitend worden betrokken 12-maands schatkistpromessen tegen een disconto van 4¼ pCt. en 3- en 5-jaars schatkistbiljetten tegen een couponrente van resp. 4½ en 4⅞ pCt. Op 2 september ging de Agent ertoe over het disconto voor 12-maands promessen te verlagen tot 4⅞ pCt.

Kapitaalmarkt.

De lichte tendentie tot vermindering van de spanning op de kapitaalmarkt, welke de laatste tijd tot uiting kwam

De Scheepvaart Vereeniging Zuid (Vereniging van Ondernemers in de Vervoer- en Havenbedrijven) te Rotterdam vraagt voor haar secretariaat een

ECONOMISCH DOCTORANDUS

leeftijd: tot 35 jaar.

Zijn taak zal bestaan uit de behandeling van vervoers-economische vraagstukken, mede omvattende die betreffende de E.E.G.

Degenen, die reeds over enige ervaring op dit gebied beschikken, genieten de voorkeur.

Eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven met vermelding van levensloop te zenden aan het bestuur der Scheepvaart Vereeniging Zuid, Pieter de Hoochweg 110, Rotterdam-6.

in een — overigens zeer bescheiden — daling van het rendement van langlopende staatsobligaties, zette zich in de afgelopen week niet voort. Het bedoelde rendement, dat op 27 augustus 5,48 pCt. beliep, steeg namelijk sindsdien en wel tot 5,51 pCt. op 3 september. Dat is weliswaar niet veel maar het betekent dan toch maar, dat de neerwaartse tendentie weer is omgebogen in een opwaartse beweging.

Men krijgt zo langzamerhand toch wel de indruk, dat een daling van de rentestand van enige omvang zich voorsnog uiterst moeilijk zal kunnen realiseren. Het is namelijk niet onwaarschijnlijk, dat, zodra zich enige ruimte op de kapitaalmarkt zal manifesteren, daar onmiddellijk beslag op zal worden gelegd door de vele gegadigden, die gaarne een beroep op deze markt zouden willen doen, doch die daar tot dusver niet de kans toe hebben gekregen.

Een gegadigde, die in de afgelopen week de sprong waagde, was de Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

Deze instelling, die nog onlangs, nl. op 13 augustus, met zeer veel succes de inschrijving had opengesteld op een 6 pCt.-25-jarige obligatielening, was er als de kippen bij om van de lichte ontspanning op de kapitaalmarkt gebruik te maken. Zij gaat thans over tot de uitgifte van een $5\frac{3}{4}$ pCt.-25-jarige obligatielening tegen een koers van $98\frac{3}{4}$ pCt. De datum van inschrijving is 10 september. Het rendement van deze tweede lening, dat 5,9 pCt. bedraagt, is een fractie lager dan de 6 pCt. van de vorige lening. Daar laatstbedoelde lening op 3 september $102\frac{1}{8}$ noteerde mag men aannemen, dat er op 10 september veel belangstelling zal blijken te bestaan.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L.	27 aug. 1965	3 sept. 1965
Algemeen	405	410 — 357	366	367
Internationale concerns	568	583 — 505	511	518
Industrie	355	371 — 320	334	331
Scheepvaart	146	155 — 136	143	143
Banken en verzekering	236	243 — 187	196	197
Handel enz.	170	180 — 162	167	166

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

ADVERTEREN

kost geld

*

NIET adverteren

kost veel
meer geld

!

HET PRODUKTSCHAP VOOR PLUIMVEE EN EIEREN TE ZEIST

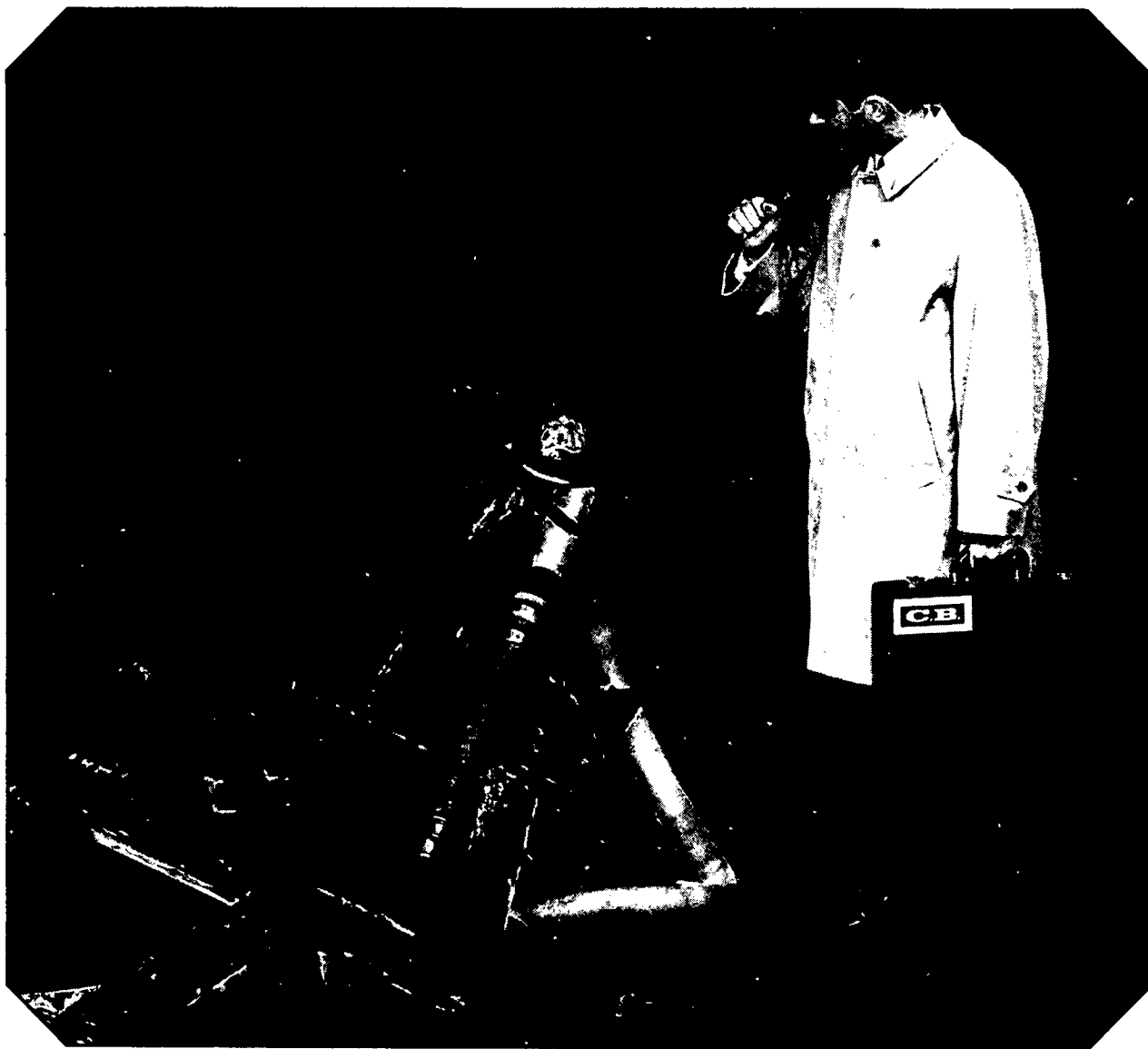
zoekt ter assistentie
van de sekretaris

MEESTER IN DE RECHTEN

Tot aanbeveling strekken ervaring op administratief/organisatorisch gebied, liefst in een overheidsfunctie, belangstelling voor landbouw-economische vraagstukken en een leeftijd van 30 à 40 jaar.

Salarisgrenzen van circa f. 1.400,— tot circa f. 2.000,— per maand, exclusief de gebruikelijke toelagen. Aanstelling boven het minimum is niet uitgesloten.

Kandidaten gelieven hun eigenhandig geschreven sollicitatie binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad te richten tot de Voorzitter van het Produktschap voor Pluimvee en Eieren, Utrechtseweg 31 te Zeist, zo mogelijk met bijvoeging van een recente foto en opgave van referenties. In de sollicitatie dient te worden vermeld of de kandidaat bereid is zich te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

IN DIT ↑ VERLIES WORDT HIER ↑ VOORZIEN

Een verstandig man die risico's spreidt. Een zeer verstandig man die daarvoor CENTRAAL BEHEER kiest. Want CENTRAAL BEHEER is samen met de bij haar aangesloten ondernemers-organisaties een sterke verzekeringscombinatie.

CENTRAAL BEHEER is een instelling voor het bedrijfsleven en er op ingespeeld u grondig en snel uit de brand te helpen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen, collectieve Invaliditeitsverzekering.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIËN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

CENTRAAL BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM - W. TEL. 134971 • POSTBUS 8400

**N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN
EINDHOVEN**

De afdeling Propaganda, die alle reclame-activiteiten van het Philips' concern coördineert, zoekt een

publicist

die in samenwerking met de verschillende vakspecialisten tot taak zal krijgen het redigeren van publicaties op het gebied van

electronische kantoormachines

De gedachten gaan hierbij uit naar een medewerker met ervaring op het gebied van de administratieve organisatie (b.v. als systeemanalist), die kan en wil schrijven en kan oordelen over de invoering van elektronische factuureer- en rekenmachines (geen computers) in bestaande administraties.

Hoewel de benodigde theoretische kennis ook op andere wijze kan zijn verkregen, gaat voor wat betreft de opleiding onze voorkeur uit naar iemand met M.B.A., S.P.D. of (gedeeltelijke) A.M.B.I.

Geïnteresseerden wordt verzocht hun sollicitatiebrief met zo uitvoerig mogelijke gegevens te richten aan de afdeling Personeelzaken, Willemstraat 20, Eindhoven, onder ESB 65177.

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiter aard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam

E.-S.B. 8-9-1965

ECONOMIC SURVEYS BY THE O.E.C.D.

will keep you well informed of today's economic problems

The full series 1963/1964
of OECD Member countries
(21 booklets): £ 3.3s.

Each booklet: 5s.

Austria*, Belgium-Luxembourg Economic Union*,
Canada*, Denmark*, France*, Germany*, Greece,
Iceland*, Ireland*, Italy*, Japan, Netherlands,
Norway*, Portugal, Socialist Federal Republic of
Yugoslavia*, Spain*, Sweden*, Switzerland*, Turkey,
United Kingdom*, United States*.

These annual reports not only describe and explain the position of the economy in each of the OECD Member countries, but appraise the Governments' economic policy. Exhaustive discussions with eminently qualified representatives of the countries concerned result in studies which reflect a consensus of opinion of the Member Governments.

The series 1964/1965

(21 booklets to be published).

Already published: marked with an asterisk

Available in the Netherlands from MEULENHOF & Co.

Beulingstraat 2, AMSTERDAM-C
O.E.C.D. General Catalogue free on request

Algemeene Friesche Schadeverzekering-Maatschappij N.V.

De Algemeene Friesche Schadeverzekering-Maatschappij N.V. behoort tot de groep van maatschappijen, die op het verzekeringsgebied werkzaam zijn in het verband van de Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij en de Vereeniging van Levensverzekering en Lijfrente „De Groot-Noordhollandsche van 1845”.

Door de snelle groei is uitbreiding van de staf vereist.

Daarom zoeken wij thans een jong en energiek

ECONOOM of ACCOUNTANT

De aan te stellen functionaris zal worden belast met de interne organisatie.

Geboden wordt een werkkring met een grote mate van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid, waaraan een gunstige salariering en uitstekende algemene voorzieningen zijn verbonden. Standplaats Leeuwarden.

Belangstellenden worden uitgenodigd hun — eigenhandig geschreven — sollicitatie te richten aan de Directie, Postbus 249, Leeuwarden.

**INDUSTRIE
VESTIGING**

FRIESLAND

77 km van de Randstad

RW 10
**FRIESLAND
77 KM**

Friesland, het land van wereldbekende zuivelindustrie, maar ook het land waar nog ruimte is voor andere industrievestigingen. In 1970 via de IJsselmeerpolders 77 km van 't Gooi en de Randstad.

Friesland kunt u bouwen

en u vindt
er de mensen

Inlichtingen: Industrialisatie-raad der Friese Kernen
Sophialaan 1, Leeuwarden. Tel. (05100)-28144-28145